МЕКДЕП КИТАПХАНАСЫ

КЕРИМ ГУРБАННЕПЕСОВ

АҖЫ ГҮНЛЕР, СҮЙҖИ ГҮНЛЕР

МЕКДЕП КИТАПХАНАСЫ

АҖЫ ГҮНЛЕР, СҮЙҖИ ГҮНЛЕР

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1983

Гурбаннепесов К.

Г 81
Ажы гүнлер, сүйжи гүнлер: Поэма ве гошгулар. — А.: Магарыф, 1983. — с.;

20000 экз. 148 сах. 45 к.

ТССР-иң халк языжысы, Магтымгулы адындакы Дөвлет байрагының лауреаты Керим Гурбаннепесовың „Ажы гүнлер, сүйжи гүнлер“ поэмасында яш чопан Буграның хем-де колхозчы гелин Огулмеңлиниң үсти билен уруш дөврүниң зәхмети, сөйгүси, гөреши, пажыгалы вакалары барада гүррүң берилйәр.

Китапда шахырың зәхмет, уруш, еңиш, сөйги, эне, перзент, өмрүң манысы барадакы иң оңат гошгулары-да ерлешдирилди.

Курбаннепесов К. „Горькие дни, сладкие дни“. Поэма и стихи

КЕРИМ КУРБАННЕПЕСОВ

ГОРЬКИЕ ДНИ, СЛАДКИЕ ДНИ

(поэма и стихи)

На туркменском языке

Издательство «Магарыф»

Редактор *А. Гурбанова*
Сурат редакторы *Г. Почай*
Техредактор *А. Штукина*
Корректор *М. Оразгелдиева*

Йыгнамага берилди 13/X-82 й. Чап этмәге ругсат эдилди 12/VII-83 й. Чап листи 7,77. Учёт-нешир листи 6,73. Физ. чап листи 4,625. Форматы $84 \times 108^1/_{32}$. Тиражы 20.000 экз. Бахасы 45 көп. МН № 1058. ИБ № 1241.

«Магарыф» неширияты, Ашгабат, Хасанов переулогы, 16.
Метбугат өйи, Ашгабат, Атабаев көч., 20.

A $\frac{4803000000-963}{M552\ (15)-83}$ 115—83 $\frac{83.\ 98+84.\ 3Түр}{48.3,1.}$

БИРИНҖИ БАП

I

Бугра чопан, Бугра чопан,
Гыз янында йыгра чопан
Бугра чопан...

„Дис-дирижe якяр мени
Шу бидерек йыгралыгым.
Гелин-гыза гөзүм дүшсе
Ятдан чыкяр бугралыгым.

Йөне велин шу гезег-ә
Максадымы айтсам герек.
Көшек гөзлим Огулмеңлә
Ичим дөкүп гайтсам герек!“

Дийип, ынха айна гарап
Йүзүн гөрйәр Бугра чопан.
Түве еме, кем ериң ёк,
Бесдир инди, угра чопан!

* * *

Мавы асман—мавы газан
Жөвенлерин четиретди.
„Ийиң!“ дийип Абдалголак[1]
Бир эл билен хөдүр этди.

Айың нуры ийип баряр
Эййәм олаң көпүсини...

[1] Йылдыз ады.

Бугра чопан өпди гелип
Акҗа тамың гапысыны

Өпмек үчин гүйч тапса-да,
Ачмак үчин гүйч тапмады.
Утанҗырап гайра тесди,
Гачмак үчин гүйч тапмады,
Йыгы-йыгы демин алып,
Өйкенине гүйч топлады.

Хайсы ерден
Ене бирден
Гелип етдиң кеч йыгралык?
Бугра шу гүн азар берме,
Гач, йыгралык
Гач, йыгралык!

Ынха инди ниҗе айдыр,
Бизар болды Бугра сенден.
Алгың болса—берсин Бугра,
Бергиң болса — гечсин Бугра,
Йөне хәзир угра шундан!

Нәме бейдип о нересСә
Сөйҗегини сөйдүреңок,
Дийҗегини дийдиреңок,
Ишдәсинден кесип оны,
Ийҗек вагты ийдиреңок,
Дойҗак вагты дойдураңок.

Бейдип хорлап йөрер ялы
Нәм эдипмиш чопан саңа?
Сен өзүңе, иң говусы,
Башга ёлдаш тапынсана!

Ханха ябың аркасында
Зеңләп гиден „гөк там“ отыр.
Шол гөк тамың ортасында
Гөге гарап Гөкхан ятыр.

Хәзир бар-да шол яңраның
Якасындан тут, йыгралык.
Хем өзүңе пейда болар,

Хем колхоза пейда болар,
Гит, йыгралык, гит, йыгралык!

* * *

Бугра чопан ышыклады
Акҗа тамың ишигинден.
Огулмеңли бихабарды
Эли титрәп, гөзи петрәп
Җыклап дуран ашыгындан.

„Нәзиҗегим Нәзик гызым,
Нәзиклерде узук гызым.
Яңагындан бир огшасам
Алты айлык азык, гызым!“

Дийип, ханха Огулмеңли
Гызҗагазын огшап отыр...
Башдашыны яда салса,
Томус гүни гагшар отыр.

Нәзиҗеге Нәзик адын
Дакып гитди сөвер яры.
Дакандан соң бир ай гечмән
Чыкып гитди сөвер яры.

Шо чыкышы, шо чыкышы,
Доланмады мырап Хакы...
Нәлет саңа, нәлет саңа
Хасан уршы—
япон окы!

Еке тамда матам баглап,
Аглап галды Огулмеңли,
„Хакым!“ дийип
багрын даглап,
Иглэп галды Огулмеңли.

Ынха инди яңы-яңы
Нур айланып яңагына,
Бир азаҗык йылы етди
Йүрегиниң доңагына...

Өз угрунда бир йигидиң
Гиже-гүндиз көйүп йөршүн.
„Вах, Меңлим жан!“
дийип йөршүн,
Көйнегини үч ювдурып,
Он чалшырып гейип йөршүн

Огулмеңли биленокды,
Бейле затлар ятса-турса
Оюна-да геленокды.

...Бугра чопан
акжа жайың
Ишигинден ышыклап дур.
Дивар билен бойдаш гелни
Гөзи билен гужаклап дур.

Ак чәйнеге гөк чай атып,
Огулмеңли ерден турды.
Сачйүзүлер ялкым атып
Ызы билен бирден турды.

Горкүйзәниң гапдалында
Торгуш кимин отуранда,
Гөк гыңажың човун йыгнап
Бир дызына гөтеренде,

Дең ярпысы дүшен сачлар
Үч бүкленип ере дегди.
„Сачларыңы йыгна, Меңлим,
Кире дегди, кире дегди!“

Дийҗек болды Бугра чопан,
Эмма диллер гөвнемеди...
Гапың килдин чекҗек болды,
Ене эллер гөвнемеди.

Эллерине хөкүм этди,
Ики дызы гөвнемеди.
Дызларына хөкүм этди,
Онсоң өзи гөвнемеди.

Йүрек:
„Горкма, гир, гир!“ дийди,
Бейни:
„Энтек ир, ир!“ дийди.
Икиси-де ылалашып,
„Геләйсене эртир!“ дийди.

...Шейде-шейде, гүнлер өтди,
Ене бир гүйз болды тамам.
Сыргын гарлы Кыркынҗы йыл
Кырк биринҗә берди салам.

II

Обамызда чопан кәндир,
Хеммеси-де говы чопан—
Гоюн чопан, дүе чопан,
Сыгыр чопан, ябы чопан...

Чопанларың гаррысы бар.
Чопанларың җахылы бар.
Җахыллаң хем хер хайсы бар,
Билбили бар, Тахыры бар.

Ышк дерясы чоганы бар,
Чогҗак болуп дураны бар.
Дулунда Ай доганы бар,
Догҗак болуп дураны бар.
Хер хайсының Меңлиси бар,
Хер хайсының Җерени бар.

„Чопанлара мейлис харам“
Дийселер-де бабалармыз,
Инди бирчак ол накылы
Тәзеләпдир обалармыз.

Хайсы ерде мейлис болса,
Чопан биле чолук барар.
Гыҗагыны сыхап барар,
Дутарыны чалып барар,
Түйдүгинем алып барар.

„Инди бизде чопанлара
Мейлис халал-эй,
Мейлис халал-эй.
Сөйҗек болсаң
Гел, Айҗемал-эй,
Гел, Айҗемал-эй!..“

Диен болуп түйдүк чалар
Вәши йигит Тугур чопан.
Обамызда чопан кәндир,
Дүе чопан,
Сыгыр чопан...

Бугра чопан хайсы чопан?
Танышмагың вагты гелди.
Шол чопана дучар болуп,
Йылкыларың багты гелди

* * *

Етмиш ябы етмиш ерден
Өз угруна отлашып йөр.
Эдил бәгүл ысган ялы,
Гыртыч билен огшашып йөр...

Бугра болса депә чыкып,
Бир селмәни гарбап ятыр.
„Меңлим!“ дийип оба бакып,
Өзбашына самрап ятыр.

„... Ене ынха гечен гезек
Дуруп, дуруп, дуруп гайтдым.
Өз-өзүмден гөвнүм гечип,
Секиз янып, докуз өчүп,
Йүрегиме уруп гайтдым.

Хеммесиниң гөнезлиги
Ичим якан йыгралык сен.
Киме дартып, кимден артып,
Кимден ёкан йыгралык сен!?“

Дийип, Бугра ичин чекип,
Гүнбатара — оба бакды.

Гүндогара — яйла бакды,
Кисесинден чыкарды-да,
Тегележик айна бакды:

„Серет ынха, гөз еринде
Гөзүңем бар,
Гашыңам бар.
Йүз еринде йүзүңем бар,
Диш еринде дишиңем бар,
Иш еринде ишиңем бар.
Меңлинденем бир яш кичи—
Яш еринде яшыңам бар.

Онда нәме бир йыл бәри,
Эрниң саллап, уклап йөрсүң?
Барҗак вагтың барабилмән,
Гөржек вагтың гөребилмән,
Эпишгеден җыклап йөрсүң?“

Дийип, Бугра хырчын дишләп,
Алындишин гыҗырдатды.
Элиндәки айнаҗыгны
Бир гысанда мыҗырдатды.

Бир серетсе, аркасындан
Ики топар сыгыр гелйәр.
Сыгырларың гапдалындан
Җак-җак гүлүп Тугур гелйәр.

—А-хов Бугра, нәме бейдип
Дәли ялы самрап йөрсүң?
Хайсы ала,
Хайсы арваха,
Хайсы җына гаргап йөрсүң?

— Хич-ле! — дийип, Бугра чопан
Үстүн-башын какып турды.
Айна гыян саг элини
Бир җүбсүне букуп турды.

Аясының гызыл ганы
Кисесине саркып дурды.

„Саламлашмайбилсе ягшы!“
Дийип, Бугра горкуп дурды.

Бир эллешмән, саламлашман
Хий, гечерми Тугур вәши!
— Нәме бейдип доңуп дурсуң?
Элиң ёкмы? Әбер бәши!

Дийип, Буграң тирсегине
Таяк биле какды Тугур.
Онянча-да Буграмызы
Халас этди сары сыгыр.

Сары сыгыр, гачак сыгыр,
Экинсөер, гочак сыгыр,
Гарны дойса гөзи доймаз,
Быкынлары гөҗек сыгыр

Сүрүсинден сайланды-да
Аңрык гечди серхетинден.
Озал өзи экен ялы,
Пелин өзи чекен ялы,
Сува өзи якан ялы
Гирди майсаң бир четинден.

„Хәх, сен...“
дийип, Тугур чопан
Торсук ялы ылгап гитди.
Сыкылыклап,
Гыкылыклап,
Таягыны салгап гитди.

„Хай, болды-да велин!“ дийип,
Бугра җак-җак гүлүп галды.
Бармагының соркулдысын
Гыгыранда билип галды.

„Бу залуват геленден соң
Ене ынха муң геп тапар.
Муң өңүнден гачан сыпар,
„Хош, хош, Тугур!
Гитдим!“ дийип,
Гыгырды-да үч-дөрт сапар,

Бугра чопан яглык билен
Ярасыны сарап гитди.
„Ниредесиң ябыларым!““
Гүндогара гарап гитди.

Айланып йөр Бугра чопан
Ябыларның арасында...
Әхли ойы, әхли күйи
Огулмеңли барасында.

„Бу дүнйәде он докуз йыл
Догры гездим, Огулмеңлим.
Ахырсоңы сең угрунда
Огры болдум, Огулмеңлим!“

Дийип, Бугра бөврүн диңләп,
Кешден-кеше әтләп баряр.
Өтен йылың гүйзүндәки
Огрулыгын ятлап баряр:

...Зарпчыларың суратлары
Бир тагтада дүзлүп дурды.
Суратларың ортасында
Хеммесине безег берип
Көшек гөзлер сүзлүп дурды.

Бугра чопан эртир-агшам
Шол гөзлере майыл борды.
Эйләк гечсе,
Бейләк гечсе
Гаршысында сайыл борды.

Алты гүнләп сайыл болуп,
Единжи гүн—огры болды.
Суратларың арасындан
Меңлисини согруп алды...

Гөк депәниң чүр-башына
Чыкып отыр Бугра чопан.
Шол огурлан суратына
Бакып отыр Бугра чопан.

„Көшек гөзлер,
Көшек гөзлер,
Бугра сизе ашык, гөзлер.

Ашык сизе огры чопан,
Ашык сизе чопан гөзлер,
Йүзләп гөзүң арасындан
Сизи гөзләп тапан гөзлер.

Белки сизе кирпиклер хем
Менден бетер ашыкдырлар,
Хеммеҗеси дөвре гурап,
Дашыңыза үйшүпдирлер,
Гөйә гашлар, яңаклар хем
Сизе тарап сүйшүпдирлер.

Ери, онсоң Бугра чопан
Ненең-ничик карар тапар?
Гөзлериңе бирҗе бакса
Еди ыклым хумар тапар!"

Дийип, Бугра бир ах чекип,
Йүрегине элин басды,
Суратдакы Меңлисиниң
Гөзлерине лебин басды,
Бир гезек дәл, телим басды...

Гөйә бирден ашык чопан
Арам тапан ялы болды.
Ики минут гечип-гечмән,
Ене бирден дәли болды:

„Хачана чен кагыз ысгап,
Кагыз огшап йөрмели сен!
Хачана чен сувсуз тебсәп,
Иймән, гәвшәп йөрмели сен!

Шу гүн эдил богазындан
Сыртмак салып ассаларам.
Ягырныңа элиң сарап,
Гуррук гуя атсаларам —

Огулмеңлиң гаршысында
Чөкмедигиң
Эркек дәлсиң!
Пиде-пиде сырларыңы
Еке-еке дөкмедигиң
Эркек дәлсиң!"

Дийип, Бугра
бугра ялы
Силкинҗирәп япа чыкды.

* * *

Огулмеңли хораз ялы
Галкынҗырап гапа чыкды.

Эдил яңы ишден гелип,
Чалшырыпды көйнегини.
Хәзир болса даш гапыда
Чайкап отыр чәйнегини.

Бугра болса япа чыкып,
Обасына гөзләп дурды.
Колхоздакы сегсен тамдан
Бирҗе тамы гөзләп дурды.

Эмма онуң герек тамын
Гизләп отыр гоша хараз.
„Хараз болар, тараз болар—
Мыдам меңки кечдир, гараз!"

Дийип, Бугра „җетлешип" дур
Дегирмени гуран биле...
Меңли болса даш гапыда
Геплешип дур Җерен биле.

Тозан сиңен меле гашлар
Булут ялы яйлып ятыр,
Көшек гөзүң—гоша деңзиң
Кенарында гыйлып ятыр...
Үч нормане алан кәтмен
Күмәң янда сүйнүп ятыр.

Узынлы гүн ядан демир
Дүрсәп ятыр непесини...
Апрель Гүни гыратлапдыр
Яшыл байрың депесини.

Гөйә байрың депесинден
Дүшүп билмән дуран ялы,
Яшҗак, яшҗак, яшҗак болуп,
Огулмеңлә ашык болуп
Яшып билмән дуран ялы,

Гөз гүлдүрип ышыклап дур
Сөвүтлериң арасындан.
Онянча-да йүк машыны
Гирди обаң гайрасындан.

Йүнден йүки етен машын
Гирип гитди гарабага.
Кабинада гайшып отыр
Ак папаклы Ашыр ага.

— А гыз Җерен, башлыгмыз-а
Бу гүн яман шат гөрүнйәр.
Әйнеклерниң ашагындан
Гөзлеринде от гөрүнйәр.

Гөрйән вели, я доландыр,
Я долҗакдыр йүң планы.
Бу башлыгмыз гүйчли башлык!
Паңкелле дәл өңки ялы!

— Нәсин айдяң, Огулмеңли,
Бу башлыгмыз —
есер башлык!
Нә гүнлере салды бизи
Ол озалкы Эсен башлык,
Колхозчының ырсгалыны
Ичип-ичип гусан башлык!

— Вах, Эсенем Эсен вели,
Сен соңкыны сорасана!

...Җерен
хем-ә гүррүңлешйәр,
Хем сын эдйәр җорасына:

„Догруданам, Огулмеңлә
Гөз дегмесин диерче бар,
Ашык болуп сөйүшсеңем,
Доган болуп сөйүшсеңем,
Нәдип сөйсең, сөерче бар.

Тозан сиңен гашлары хем
Гөзлерине ярашып дур.
Тимарсызрак сачлары хем
Йүзлерине ярашып дур,
Хер хайсысы өз угруна
Безег берип бир-бирине,
Өз ерине ярашып дур.

Гайта бир гүн даранмаса,
Өңкүденем гелшип гидйәр,
Чит гейсе-де жир гейсе-де,
Ини биле, бойы биле,
Эгни биле алшып гидйәр.

Гөзүм гидип диййән муны,
Бахыллык дәл... Тоба, тоба!
Муны диййән еке мен дәл,
Бүтин колхоз, тутуш оба!

Пагта йыгып ярышсагам,
Биринҗимиз — Огулмеңли.
Сыгыр сагып ярышсагам,
Биринҗимиз — Огулмеңли,
Айна бакып „ярышсагам“
Биринҗимиз — Огулмеңли!

Йөне вели шейле гелниң
Багты, арман, келте болды.
Нәлет сиңмиш харам уруш
Дарагтына палта салды!“

Дийип, Җерен ашак гарап,
Өз ичинден ойланып дур.

Гөзлериниң табагында
Ажы гөзяш айланып дур.

Гөзлерини юмайдыгы
Дөкүлжекди гоша табак.
Жай гөзүнде көмек этди
Үч айлыжак акжа бәбек.

„Вах, Мырат жан ояныпдыр!"
Жерен гелин бөкүп гитди.
Долуп дуран габагыны
Ёл угруна дөкүп гитди.

* * *

Элин ювуп, йүзүн ювуп,
Өе гирен Меңли гелин,
Чеп габагның чеп тарапы
Күнжи ялы меңли гелин,

Дивардакы айна бакып,
Сын эдип дур суратына.
Чуканаклы ак яңагна,
Байдак ялы сыратына.

Середип дур Огулменли
Өз кешбине хайран ялы.
Өз гашлары, өз гөзлери
Өзүне-де ярян ялы.

Бир дем салым иш салышып,
Гөзи биле, гашы биле,
Ене бирден аркан серпип,
Гүмра болды иши биле.

ИКИНЖИ БАП

„Меңли ханым голун дишләп,
Бизденки уят эйлейир.
Кә даранып, уз йөришләп,
Бизденки уят эйлейир..."

Дийип, бирвагт Пырагы хем
Первана дек көен экен,
— Менли ханым өз ярындан
Уят эдйәр — диен экен.

Эмма мениң Меңлим дәл-де,
Өзүм уят эйләп йөрүн.
Гапыларын чекип билмән,
Йүрегими дөкүп билмән,
Дидарына бакып билмән,
Дирилигме чүйрәп йөрүн.

Батыррак бол,
Алчаграк бол,
Гүлки болма иле, чопан.
Көшек гөзлең алкымында
Гузы болуп мәле, чопан!"

Дийип, Бугра дишин гысып,
Өз-өзүне берди хөкүм.
...Зыяны ёк, Бугра чопан,
Алчак болуп
догмаз хер ким.

Мен-мен диен йигитлер хем
Сандырармыш ашык вагты.
(Бейик-бейик адамлар хем
Йыгра бормуш яшлык вагты.)

Кейпине дәл, межбур болуп
Мәләрсиң сен герек гүни.
Ашыклыгың чының болса,
Моладарам
йүрек сени!

Йөне нәче моласаң-да,
Дийдирмегин „Янра чопан!"
Вах, сенсизем
бү дүнйәниң
Янрасы көп, Бугра чопан.

...Гидип баряр ашык йигит.
Эллеринде гуршун кенек.

„Гоп, кенегим, алчы гоп сен!“
Зынды гөге ики гезек.

„Икиси-де алчы гопса,
Шу гүн ичим дөксем герек...“
„Вах, бу нәмәң аламаты —
Бири алчы, бири эшек!..“

...Кәриз ябың бойы биле
Өзбашына гепләп баряр.
Меңлисине дийҗек сөзүн
Бир-бирине сеплэп баряр:

— Армавери, Огулмеңли!
— Бар бол Бугра, гел геч, отур!
Бугра дәдә чай берели,
Бол, Нәзик җан, чәйнек гетир!

Ине онсоң чәйнек гелер,
Чай атылар, чай демленер.
Радиосы ачык болса,
Сөз диңленер, саз диңленер,
Йөне вели бейле вагтда
Радио-да аз диңленер.

— Ери, онсоң Огулмеңли,
Сагым билен нәдйәнсиңиз?
Элиңизе берекелла...
Бирнеме-хә ядянсыныз!

— Ай, сагымам сагымдыр-да,
Ядар ялы гең зады ёк.
Ай, онсоңам хер иш болсун,
Иш дийлениң аңсады ёк!

Өз ишлериңиз ненең Бугра?
— Ишлер эдил гүл ялыдыр.
Ябыларын, тайчанаклаң
Аяклары ел ялыдыр.
Отдан доюп, сувдан ганып,
Хер хайсысы пил ялыдыр.

Җогап ерне бир йылгырып,
Огулмеңли ашак бакар...
Хер угурдан гүррүң чыкар,
Эмма вели айтҗак сөзүң
Диле гелмез,
Багрың якар.

Ине онсоң ичиң түтэп
Отурансың... Ол хем отыр,
Чайыңы хем гутарансың,
Ене-де бир чәйнек гетир.
Гүррүңи хем гутарансың,
Ким шу ерде көмек етир?

Дийип, эййәм орта ёлда
Титрәп баряр ашык йигит...

Голайлашяр гоша дерек,
Узаклашяр гоша сөвүт.

Шол дереклең саясында
Гөк гапылы бир там отыр,
Бугра үчин хер кесеги,
Хер керпиҗи зер там отыр.

Гәдик айың гапдалындан
Топбак булут үйшүп баряр.
Гөйә дийрсиң, булут сүйшмән,
Айың өзи сүйшүп баряр.
Йүрегини даша баглап,
Бугра чопан гайшып баряр.

Гечени хем шолды вели
Дереклериң саясындан,
Бир овадан гүлки сеси
Чыкды тамың айнасындан.

Ашык чопан әпишгеден
Ышыклады огры ялы:
Гап бөврүде бир гыз отыр
Непес—моллаң шыгры ялы.

Титрәп дуран чеп дызында

Бир тахяны гаймап отыр.
Гөйә тамың чеп дулунда
Гөк көйнекли сымап отыр.

Ак галпаклы онлук чыра
Кешдесине ялкым атяр.
Гара гөзлер умман ялы
Кенарына толкун атяр.

Меңлилере ишин алып
Гелегенди Селбиняз гыз.
Сөзүн билип, ерин билип
Гүлегенди Селбиняз гыз.
Хәп-хәзирем бир зат тапып,
Гүлдүрйәрди жорасыны
Ала-яз гыз.

Ики дөши хер гүленде
Эгни биле титрәп гидйәр,
Гоша өрүм хер геленде
Гоша депә бүдрәп гидйәр.

Эмма вели Бугра чопан
Депәни-де гөренокды,
Япыны-да гөренокды,
Сүзлүп дуран көшек гөзлер
Башга яна серетмәге
Оңа ругсат беренокды.

„Йүрегими даша баглап,
Йыгралыкдан чыкжак гүнүм,
Алкымында чөкжек гүнүм,
Сырым берип, сырын алып,
Түйс ичими дөкжек гүнүм,

Чатак болды,
Чатак болды,
Тутуш йыллык эмгегиме
Селбиняз гыз бадак салды!“

Дийип, Бугра хем кәйинйәр,
Хем йылгыряр өз янындан...

...Мыхман гөзел ынха гайдар,
Геләерлер ыз янындан.

Тукатланып бейдип дурма,
Ап-аңсатжа чыкалга бар:
Ханха эдил гапдалында
Шаңлап дуран окалга бар.

Шоңа барып, күшди гуруп,
Утлушянчаң бирже сапар,
Меңлилерде ятасы ёк,
Селбиняз хем ерин тапар.

Ине онсоң гайратыңы
Сынаярыс Бугра чопан,
Бейдип кишиң гапысыны
Диңләп дурма, угра чопан!

* * *

Бугра чопан күшт ойнаяр
Тогалажык Шири биле
Мугаллымлаң бири биле.
(Меңлилериң гоңшулары
Жерен гелниң яры биле).

Ики эли, ики гөзи
Өңүндәки чөпүндеди,
Эмма вели күй-көчеси
Кәриз ябың чепиндеди,
Посёлогың четиндеди.

Ат дерегне пили сүрйәр,
Пил дерегне аты сүрйәр.
Йөне вели сүрен вагты
Эдил ябы сүрен ялы,
Түвелеме, гаты сүрйәр.

— А-хов Бугра, бу гүн сени
Ал урдумы, жын урдумы,
Ел урдумы,
Гүн урдумы,

Мей урдумы,
Мең урдумы?

Дийип, Шири аңк-таңк болуп,
Гөзлерини гырпылдадяр.
Тугур чопан гүле-гүле
Гулагна чен гөм-гөк болуп,
Аякларын тарпылладяр:

— Валлакессин, менем шуңа
Сенден бетер хайран шу гүн!
Ябыларның ызында-да
Узынлы гүн порхан шу гүн.

Додагыны көпүрҗедип,
Өз будуны шапбатлап йөр.
Таягыны сайгыч эдип,
Гара ери тапбатлап йөр.

„Арма!“ дийип, янна барсам,
„Шүкүр!“ дийип, гызарып дур.
„Салам!“ дийип элим берсем,
„Бар бол!“ дийип, газарып дур.
Саг элини саңңылдадып,
Чеп элини узадып дур.

Мен-ә валла „молла“ Шири
Хайран шоңа сенден бетер.
„Молла“ болсаң бир чүфле-де,
Маңлайыңа элиң гөтер,
Белки, аз-күш непиң етер!

— Ёк, ёк, оны чүфлемәге
Хүнҗи дишли молла герек.
Галам гашлы молла герек.
Он докуза гадам басан
„Гара сачлы молла“ герек!

Ине онсоң Буграмызың
Әхли дерди деп болаяр.
Айдан гепи, гөчен чөпи
Өз ерине шап болаяр!

Дийип, бири Бугра гарап,
Йылҗыраклап гөзүн гыпды...
Отуранлаң хер хайсысы
Өз гезегне бир сөз тапды.

Окалганың бир четинде
Китап окап отуран гыз,
Я он еди, я он секиз,
Инин-боюн етирен гыз

Йигитлериң гүррүңинден
Эҗап эдип чыкып гитди.
Кетениниң еңи биле
Чеп яңагын букуп гитди.

„Бардыгыңы билмәндирис,
Багшлавери, Әшебиби!“
Дийип гызың ызы билен
Сөз оклады вәши бири...

* * *

„Хава, Буграң дерди үчин
Гара сачлы молла герек.
Шейле болса, халыпалар,
Ёл оглы
ёлда герек!“

Бугра чопан ёла дүшди
Кәриз ябың бойы биле...
Башын эгип саламлашды
Огулмеңлиң өйи биле.

Ынха инди бахана ёк:
Огулмеңлиң ялңыз өзи.
Ятырыпдыр Нәзигини,
Уградыпдыр Селбинязы.

Йүрек ене „Гир, гир!“ дийди,
Бейни болса „Ир, ир!“ дийди.
Икиси-де ылалашып
„Геләйсене эртир!“ дийди.

„Ёк, ёк, инди эртир гелмен!
Бизар болдум эртирлерден!“
Дийип, Бугра яшыл гапың
Бир тарапын итди бирден.

Итени хем шолды вели,
Учды әхли топлан сөзи—
Депә чыкып, япа чыкып,
Чемче-чемче чөплән сөзи...
„Сизе эҗем гелмедими?“
Барып әхли геплән сөзи.

Жогабынам алып-алман,
Гелши ялы чыкып гитди.
Дашардакы бир түңчәни
Ёл угруна йыкып гитди.

* * *

Шо баршына,
Шо дуршуна
Көвши биле зады биле
Тайяр дуран дүшегине
Урды өзүн бады биле.
Яссыгыны тас якыпды
Додагының оды биле.

— Бу нә гелиш, бу нә болуш,
Бу нә ятыш, Бугра балам?!
Ядапдырын? Вах-ей, вах-ей,
Оваррам-ла, вах, оваррам!

Ядан болсаң, ынха чайың
Демлиже дур гарадагым!
Бир зат болайдымкан өйдүп
Гара жаным галмады-ла,
Гара жаным!..

Дийип, Буграң ботинкасын
Айрып отыр Солмаз эҗе,
— Аркайын бол... гарадагың
Дерт голайна гелмез, эҗе! —

Дийип, Бугра чыкарынман
Пенҗегини, җалбарыны,
Гызыл гүлли яссыгына
Гойды ене маңлайыны.

...Эдил даңың өң янында
Гөзлерини юмды чопан.
Басырганып, бир зат самрап,
Ене бирден дымды чопан.

Вах, еке бир шу гиҗеми,
Бир йыл бәри самырдарды!
Самырдылаң мазмунындан
Солмаз эҗе хабардарды.

„Етишипдир балам!“ дийип,
Гуванарды өз ичинден.
Әхли гызлаң солтаныны
Сечипди ол гыз ичинден.

Элли гызың ортасындан
Сайлапды ол Селбинязы.
(Билйәнсиңиз, ишин алып
Меңлилере гелен гызы!)

Оглуна-да бирки сапар
Сыздырыпды Солмаз эҗе,
„Гелни оглуң өзи тапар,
Ёк, бейле зат болмаз, эҗе!“

Дийип, түйлек шырдагыны
Чүмүрипди гулагына...
Солмаз эҗе нәбелетми
Буграсының гылыгына.

„Еген җанам „Болмаз!“ дийип,
Хайыгыпды мундан бетер.
Эмма гелин геленден соң
Хозанакды менден бетер,“
Дийип, эне өз янындан
Аркайынды чениден бетер...

Солмаз эҗе Буграсыны
Үч ыралап, үч оятды...
Ине шейдип апрель гечди.
Май юмагы орта етди.

ҮЧҮНҖИ БАП

Бугураларың гапысында
Бир уллакан томаша бар.
Хатарланан бәш газанда
Келле-келле омача бар,
Хер газаның гапдалында
Көпи гөрен бир гоҗа бар.

Яшыл геен гелин-гызлар,
Гызыл геен гелин-гызлар,
Зәхметде-де вепа берйән,
Сөйгүде-де вепа берйән
(Эмма вели сөйги вагты
Эп-эслиже жепа берйән)
Мен-мен диен гелин-гызлар

Гара гашлаң ашагындан
Огрын бакяр эдеп биле...
Мәрекәниң бир тарапы
Биригшипдир мекдеп биле.

Бир тарапы — гоша сөвүт,
Бир тарапы-кәриз ябы,
Ики орта толкун атяр
Мүң маяклы деңиз ялы.
Гелинлериң, йигитлериң
Хер бири бир йылдыз ялы.

Йылдызларың мавысы бар,
Сарысы бар, гызылы бар.
Хеммеси-де йылдыз вели,
Бир-биринден гөзели бар.

Алчагы бар, бәлчиги бар,
Аралыгы, доммасы бар.

Бойларының узыны бар,
Гысгасы бар... хеммеси бар.

Сөен үчин, сөйҗек үчин
Хеммеси-де дес-денң болар.
Йүрек сөйсе, „Герек!“ дийсе
Хемме затдан рүстем болар.

Чынар ялы гелинлең хем
Токмак ялҗак әри бардыр.
Дерек ялы йигитлең хем
Голча ялҗак яры бардыр.
Обамызда бары бардыр.

Хер хайсысы өз ярыны
Меңзедйәндир доган Ая.
Гөвүн алса, йүрек сөйсе,
Гөз гидерми башга тая!

Ики йүрек бирикмесе,
Гөзем гидер, сөзем гидер.
Не боюндан, не ининден,
Не йүзүңден пейда етер!
(Иле белли пелсепәни
Узалтмайын мундан бетер).

...Бугураларың ишигинде
Жемленипдир бүтин оба.
Гечмишинден гүррүң берйәр
Сегсен яшлы Умман баба...
Чагажыклар шапыдыңлап,
Өзүн уряр кәриз яба...

Ак гыңаҗың ашагындан
Гызыл геен Солмаз эҗе,
Элли яшда яңадандан
Гелин болан Солмаз эҗе

Ики яна хозанаклап,
Орта дөкйәр бар задыны:
„Дили гысга эдип билмен
Еке-ялңыз зүрядымы!

Какасының ёкдугыны
Ятламасын Бугра жаным.
Бу гүн онуң шат гүнүнде
Гурбан болсун ханы-маным!“

Солмаз эже еңин чермәп,
Ат салып йөр хер тарапа...
Эдил Ая бакян ялы,
Хеммәң гөзи бир тарапа.

Москвадан гайдып гелйәр,
Чопанымыз Бугра шу гүн.
Гайдып гелйәр Бугра билен
Сергә барып байрак алан
Ел аяклы „Дурна“ шу гүн.

Хәзир ынха бүтин оба
Гуршар Буграң дегресини.
Солмаз эже огшап-огшап,
Багра басар Буграсыны:

„Ынха балам, эжең саңа
Сайлап-сечип тапан гызы!
Ичен сувы богазындан
Гөрнүп гечйән чопан гызы!“

Сүйжи-сүйжи арзувларда
Энәң гөвни толкун атяр,
Дүзүм-дүзүм-дүзүм шайлар,
Күмүш шайлар, гызыл шайлар
Гүн шовхуна ялкым атяр.

„Шу яшымда гөрен задым
Еке Бугра — ялңыз чага.
Гелин тоюн, Мескев тоюн
Билерәжик гечирәйсек
Ничик борка Ашыр ага?“

Дийип, өңңин Солмаз эже
Геңешипди башлык биле.
Башлык болса лах-лах гүлүп,
Ардынылды хошлук биле:

„Бох-ов, бох-ов, бейле болса,
Она етес дөвлет болмаз!
Бейле-бейле сөйги болса
Гаршысында бөвет болмаз!
Ынха биргүн Бугрaң гелйәр,
Гур тоюңы, зарпчы Солмаз!“

Дийип, башлык шу өмрүнде
Бәлчирәпди илки сапар...

Гелин-гызлар өе гирйәр,
Өйден чыкяр топар-топар.

Күртесини чүмре бүрәп,
Сүемине сачын орап,
Өңүндәки жоралapна
Огрын гарап, догрын гарап,

Ынха, эййәм дулда отыр
Бугра гелин болжак гөзел.
Селбиняз гыз, ала-яз гыз,
Гөзеллерде алчак гөзел.

Гелин-гызлаң бириси-де
Бейле зады биленокды.
Сөйшен дәлдир булар — дийип,
Бейле алчак, догумлы гыз
Бирден эжиз болар — дийип,
Келлелерне геленокды.

Догруданам, Селбиняз гыз
О зейилли эжиз дәлди.
Я бир эжем гызам дәлди.
Йөне вели шейле гөзел
Төтәнликден эжиз галды.

Селби гыз хем чопан йигди
Өз янындан сөер йөрди.
Бугра: „Меңлим!“ дийип йөрсе,
Гыз хем: „Буграм“ диер йөрди.

Эмма вели гыз сөйгүси
Нәзик болар, пынхан болар,

Ачык айтмаз. Эжап эдер.
Эжапсызы чендан болар.
Сыздырар ол, гарашар ол,
Угрун тапсаң гурбан болар.

Селбиняз хем бир йыл бәри
Эжап эдип гезен гызды.
Өз янындан гөвүн берип,
Көп хасрата дөзен гызды.

Ине оңам үстесине
Савчы барды Солмаз эже.
Ери, онсоң бейле гөзел
Нәдип дийсин „Болмаз, эже!“

Хем Селбиняз ганат тапды,
Хем шатланды Үзүм эже.
(Ким гүнәли, ким гүнәсиз —
Окыжы дост, өзүң өлче!

Ёгса мениң бу гүррүңим
Даргап баряр хер тарапа).
...Эдил Ая бакян ялы
Хеммәң гөзи бир тарапа.

Йүзләп гөзлер улы ёла
Дикилипди бир гөз ялы.
Тәзе башлык геленден соң
Ёл болупды колхоз ёлы.

Оклав ялы узалыпды
Гүндогардан гүнбатара.
Яш дереклер дүзүлипди
Эсгер ялы дең хатара.

Шол дереклең арасындан
Гелмелиди Бугра чопан.
Москваны гөрүп гайдан
Гум меканлы, йыгра чопан.

Ынха оны Ашыр башлык
Алып гелер өзи билен.

„Өзүм гаршы алжак — дийип,
Тоя биле гелжек“ — дийип,
Гитди даңың сазы билен.

Отлы бирчак гечип гитди,
Ниредекә Ашыр ага?..
Онянча-да бир яш чопан
Ак шырдагын зынды гөге:

— Ханха гелйәр Ашыр ага!
— Ханха гелйәр гара ёрга!
— О нәм үчин еке гелйәр?
Бугра ханы?
Ханы Бугра?

— Бугра нирде?
— Бугра ханы?
— Ынха чыкар Эзбер ага.
Бугралырда-а,
йыградырда-а...
Галаяндыр ызырага...

— Хай, дийсеңем
диййәң вели...
Бирден йөне Мескевада
Ашык болуп меле сачлы,
Меле гөзли перизада,
Чүмүп ятан болаймасын
Пуражынлы киребада!..

Онянча-да Ашыр ага
Сүрүп гелди „Гаргасыны“.
Йүзләп гөвре гала ялы
Габсап алды дегресини:
— Ханы Бугра, Ашыр ага!
— Ханы Бугра?
— Бугра ханы?

— Хава, илат, Бугра гелди...
Йөне бу гүн өе гелмез.
Бу тетелли тоя гелмез.
Бу затларың хеммежеси
Солмаз сенден... Сенден Солмаз!

Хәзир мениң яныма бар,
Гүррүңим бар бәш-үч келам,
Серги тойы довам этсин!
Гелин тойы болсун тамам!

Дийип, башлык ёргасыны
Гахар билен сүрүп гитди.
Солмаз эже ызы билен
Ики элин серип гитди...

Адам бары аклы хайран,
Агызларын ачып галды...

* * *

Ашыр агаң кабинети
Сарай ялы гочак залды.

Гөк маталы әпет стол
Улы залы безәп дурды.
Ене-де бир үч-дөрт стол
Сүйнүп ятан элип ялы
Гапа ченли узап дурды.

Шол элибиң гапдалында
Отыр эне дала меңзәп.
Аңырсында башлык отыр
Думан басан дага меңзәп.

Гайта-гайта муртун сыпап,
Кә гатаяр, кә юмшаяр.
Солмаз эжәң агзы кепәп,
Кә хопугяр,
Кә говшаяр.

...„Хава, Солмаз, ишлер шейле,
Булашдыран сениң өзүң.
Догры, догры, өрән догры,
Гызлаң гүли сайлан гызың.

Йөне вели оны сайлан
Бугра дәл-де,
Өзүң, Солмаз!

Шу колхозда мен башлыккам
О тетелли дүзгүн болмаз!

Сайлар ялы памадор дәл,
Я соган дәл гыз диенин...
Әберерис Буграмыза
Өз сайланын, өз диенин.

Бирикмесе ики пикир—
Сөйүшмесе ики йүрек,
Гөрендирин, гөрендириң,
Ол сөйгүде болмаз дерек!
Дүшүн маңа! Дурмуш үчин
Ики янлы сөйги герек!

Онуң билен яшашмалы
Сен дәл Солмаз! Буграң өзи!
Хәзир ынха өйлерине
Экидерлер Селби гызы!"

Дийип, башлык хер-дызына
Бир элини урды бирден.
„Хәзирликче бар өйүңе!"
Ашыр башлык турды бирден.

* * *

Ине, шейдип бир ажап гыз
Аглап гитди өз өйүне...
„Бу бетнамлык языландыр
Балам жаның тәлейине!"

Дийип, шол гүн Үзүм эже
Даң атянча укламады.
Солмазы хем, өзүни хем,
Буграны хем, гызыны хем —
Хич хайсынам акламады.

Хер хайсының якасындан
Сепеледи гүнә барын...
Окыжы дост, сайладыңмы
Бу ваканың гүнәкәрин?

Гынанярын Селби гыза,
Сенден бетер гынанярын.
Пикир чөзләп, делил гөзләп,
Акламага сынанярын.

Йөне вели
хич чөзгүде
Мәтәч дәлдир
ики йүрек.
Олар үчин
не аклавҗы,
Не-де гаралавҗы герек.

Бу барада болуп билер
Не-хә хайыш, не-де хөкүм.
Сөймек
хем-де сөйүлмекдир
Ер гөтерйән сары өкүз.

Хөкүм көпдүр. Йөне вели
Шол өкүзе хөкүм ёкдур.
(Гынанмага хакым бардыр,
„Шейт!" диймәге хакым ёкдур.)

* * *

Гүнортанлар Москвадан
Гайдып гелен Бугра чопан,
Шәхерде бир достункыда
Мыхман болан Бугра чопан

Обасының гырасындан
Гелип гирди ярыгиже...
Бир окара этли палов,
Ики чанак яглы көҗе

Гапыдакы ала сыгрың
Гапдалында хеңләп дурды.
Бугра чопан эҗесиниң
Хоррулдысын диңләп дурды.

„Эҗе, эҗе! Укудамың?"
Сары гапың килдин чекди.
„Ким, ким? Балам, Буграм!" дийип,
Солмаз эҗе бөкүп чыкды.

Долды ене, дашды ене
Гөзлериниң пыяласы.
Гаргаларың газ баласы,
Хер кишиниң өз баласы!

„Вах, гелдиңми, балам?" дийип,
Гуҗаклады БугрАсыны.
Богазында дузаклады
Йүрегиниң награсыны.

Ере бакды,
Бугра бакды.
Гөзлерини тегеледи.
Дөрт нохуды ыз-ызына
Яңагындан тогалады...

...„Билйән эҗе, билйән, билйән,
Нә гүнлере саташансың!
Еди бишип, еди совап,
Секиз гезек туташансың!

Билйәрин мен хеммесини,
Билйәрин мен, эҗе җаным.
Мен нәдейин!? Багышла сен,
Геч гүнәми, мәхрибаным!"
Дийип, Бугра бейләк итди
Өңүндәки чемеданын.

„Ёк, аглама эҗе!" дийип,
Гуҗаклады эҗесини:
„Шу өмрүмде еке гезек
Ынҗытдыммы эҗе сени?

Дүнйә инип, өзүм билип,
Бирҗе гөвнүң йыкан болсам,
Чык диеңде гирен болсам,
Гир диеңде чыкан болсам—

Онда мени багышлама,
Багышлама чигит ялы!“
Бугра чопан ашак чөкди
Тупан йыкан сөвүт ялы.

Солмаз эжәң гөзлеринден
Ене нохут тогарланды.
Яя дөнен ягырнысы
Юваш-юваш догруланды.

Белетди ол Бограсына,
Белетди ол эзизине.
Баласындан чигит ялы
Агырманды хениз, эне...

— Хава, эже, аркайын бол,
Довам эдер тоюң ызы!
Дүнйәң өрки Селбиняз дәл,
Көпдүр дүнйәң гелин-гызы!

Дийип, Бугра пенжегиниң
Кисесине элин сокды.
Пай депдерниң[1] арасындан
Көшек гөзли гелин чыкды.

Ене бирден, нирелерден
Гелип етди кеч йыгралык.
Гой, гөркезсин Меңлисини,
Бир дем салым гач, йыгралык!

Эмма вели кеч йыгралык
Вепалыды җорасына.
Көшек гөзлер ене гирди
Пай депдерниң арасына...

* * *

Майың-гүни яңы догды,
Доганындан гайнап догды.

[1] Шол йылларда дуканлардан азык, харыт алмак үчин пай депдерчелери боларды.

Найза-найза гызыл муртун
Голтугына йыгнап догды.

Бугра чопан яб[illegible]ларын
Совук сува якып баряр.
Дегирмениң гапдалындан
Гайралыгна чыкып баряр.

Москваны — баш галаны
Гөрүп гелен күмүш „Дурна“,
Аяклары шемал „Дурна“,
Гулаклары гамыш „Дурна“,

Гөйә дийрсиң, гүррүң берип
Бейик пайтагт барасында,
Эпей-эпей әтләп баряр
Достларының арасындан...
Огулмеңли середип дур
Гүр тутлугың гайрасындан.

Келлесинде яшыл гыңач,
Эллеринде кесгир орак.
Хава, йүпек гейжек болсаң,
Арасында бу-да герек.

Етишйәндир Огулмеңли,
Етишйәндир хеммесине.
Бирден Бограң гөзи дүшди
Яшыл гыңач Меңлисине.

Меңлиниң хем гөзи дүшди
Ак шырдаклы ат чопана.
Мескев барып, Львов барып,
Ат сыналдып, ат чапана.

„Шейле гыздан йүз дөндерип,
Кимкә мунуң алҗак гызы?
Тапармыка шу ыклымдан
Шо гыз ялы болҗак гызы!

Догры, догры, Бограң өзем
Йигитлериң серкердеси.
Йөни вели Селби гызам
Дәл ахыры гыз хордасы!“

Диен пикир гелди бирден
Огулмеңлиң келлесине.
Онянча-да Бугра чопан
Етди етжек келлесине.

„Шунуң ялы чола ерде
Ичим дөкүп билмесем мен,
„Меңлим!“ дийип, алкымында
Дыза чөкүп билмесем мен,

Онда менден өмүрылла
Эркек диен адам болмаз!
Эркекликден элли бизар,
Асыл хайванкәдем болмаз!“

Дийип, Бугра ак атындан
Бөкүп дүшди бады биле.
Огулмеңли башагайды
Гөк япраклы туды биле.

„Армавери, Меңли гелин!“
Буграң сеси богук чыкды.
Бар арзувы, бар йүреги,
Үч сөз билен чогуп чыкды.

Бир махаллар ашык дәлкән
Мердемсирәк геплешерди.
Эмма вели соңабакан
Еке сөз хем дийжек болса
Додаклары сеплешерди.
Эндам-жаны шагга дерләп,
Аялары шепбешерди.

Ынха ене бу гезегем
Бир азажык булашдырды.
Бары-ёгы үч сөзи хем
Богазында чолашдырды.

Эмма хәзир Огулмеңли
О затлары аңламады.
Я аңса-да аңды вели,
Үйтгешик бир таңламады.

Гыз гылыклы йигитдигин
Озалданам дуйярды ол.
„Гызыл ялы, тапылгысыз
Юмшак йигит...“ диййәрди ол,
Эйле-бейле пикри ёкды,
Доган ялы сөййәрди ол.

— Вий, сенмидиң! Бар бол, Бугра!
Өзүң арма, мескевалы!
Саг-саламат гелдиңизми...
Гургунлыкмы Мескев или?

„Шүкүр, хава... гургун... гелдик!“
Буграң дили пелтекледи.
Огулмеңли йыгрылжырап,
Йыган тудун голтуклады:

— Небир тойы нәме бейдип
Ортасында боздуң, Бугра?
Ненең эдип Селби гыза
Я эжене дөздүң, Бугра?...

Ынха инди гепле чопан,
Геплемегиң ери гелди!
Ене Буграң эндамына
Шол йигренйән дери гелди.
Сөзлер еке-еке гелмән,
Сүри-сүри-сүри гелди.

— Хава, неме... Огулмеңли...
Ол... немәниң себәби бар.
Бу сорагың йүрегимде
Петде-петде жогабы бар!

Бугра чопан буйрук берди
Йүрегине, бейнисине.
Дикди гара гөзлерини
Көшек гөзли Меңлисине:

— Мен ол тойы сениң үчин,
Сениң үчин боздум, Меңлим!
Ол гыза-да, эжеме-де
Сениң үчин дөздүм, Меңлим!

Дийип, Бугра йүрегиниң
Бир пидесин сөкди бирден.
Огулмеңли япдан аңрык
Кейик ялы бөкди бирден.

Аркасына тудун алып,
Даш көпрүден гечип гитди.
Пишме-пишме ypраклары
Ёл угруна сечип гитди...

* * *

Ашык йигит алты гүнүн
Гечирипди хасрат биле...
Единжи гүн ёла дүшди
Ак букжалы бир хат биле.

Ол хат үчин Бугра достум
Бир китаплык жепа чекди.
Етмиш гезек оя гирди,
Сегсен гезек япа чыкды.
Язды, бозды, ене язды
Ене бозды, гапа чыкды...

„Хәзир барып яздырайсам,
Бежәр вели Тугур залым.
Йөне вели эртә етмән,
Бүтин оба эдер мәлим!

Ёк, ёк, ашык болуп болмаз
Башга кишиң дили билен!"
Дийип, Бугра йүрегини
Хата салды эли билен:

Келлесине нәме гелсе
Язды чопан, язды чопан.
Йыртды чопан, бозды чопан,
Соңабака гызды чопан.
Иң соңундан ики бентжик
Гошгужык хем дүзди чопан:

"Сениң үчин көййәрин гиже-гүндиз,
Сен болмасаң хичдир маңа хемме гыз!
Гөзлериңе баксам гөзлерим доймаз,
Йүрегмиң кувваты, жан Огулмеңлим.

Бугра чопан есир болды ёлунда,
Мен билмедим нәме бардыр гөвнүнде
Сырымы ачдым мен шол тут йыгаңда,
Шол сөзде өлйәнчәм бар, Огулмеңлим".

Сетирлериң богунларын
Бармак басып санап гөрди.
Гапыларын мәкәм япып,
Япбылдакдан хеңин тапып,
Айдым эдип сынап гөрди.

Үч сахыпа хаты биле,
Секиз сетир шыгры биле
Гидип баряр Бугра чопан
Көне ябың угры биле.
Огулмеңли даш гапыда
Башагайды сыгры биле.

...Яссынара эпишгәниң
Гаршысында доңды чопан.
Йүрегини даша баглап,
Ак букжаны зыңды чопан.

Буграң хатын эртирден соң
Гөрүп галды көшек гөзлер.
Ыз-ызына ылгап гечди
„Сөййән, сөйдүм..." меңзеш сөзлер.

Огулмеңли хаты окап,
Демин алман, дымды, доңды.
Ене бирден башын яйкап,
Бир тарапа йыртып зыңды.

Ене агшам ишден гелип,
Йыртан хатын чөплешдирип,
Бир газетиң ёкарсында
Бир-бирине сеплешдирип,

Себәбини өзем дуйман,
Окап чыкды яңадандан.
Акжа букжа орун алды
Гөк маталы чемедандан...

ДӨРДҮНЖИ БАП

Онянча-да уруш турды,
Турды уруш, залым уруш.
Әхли эден бетбагтлыгы
Ер йүзүнде мәлим уруш...

Ине, шейдип Бугра чопан
Тоя етмән,
„тоя“ гитди.
„Гараш маңа, Огулмеңлим!“
Дие-дие-дие гитди.

„Инди чиләм ачылышды,
Нәме болса болсун—диййип,
Я назарын салсын — диййип,
Я назардан салсын!“ диййип,

Гитмезинден бир гүн озал
Чөкди онуң алкымында.
Бир сагатлап ичин дөкди
Көшек гөзлең ялкымында.

Диллерине нәме гелсе
Дийди чопан, гизлемеди.
Эмма вели Огулмеңли
Келам агыз сөзлемеди.
Сөзлемесе сөзлемесин,
Терсине-хә гөзлемеди...

Эртеси гүн сәхер билен
Чыкып гитди обасындан.
Ак патаны алып гитди
Көшек гөзлең саясындан.

„Биз-ә гидйәс, саг бол!“ диййип,
Өе гирди бугра ялы.
Инди Бугра йыгра дәл-де,
Гөйә Меңли йыгра ялы.

Меңлисиниң гөзлерине
Гөзлерини дикди чопан.
Йүрегинде ятан сөзлең
Бир гутусын дөкди чопан:

„Гузуларда
кәндир, Меңлим,
Дуршы билен нур багана.
Йөне вели мүңүсинден
Кәте бири сур багана.

Ер йүзүнде
кәндир, Меңлим,
Дуршы билен нур гелинлер.
Йөне вели хеммесинден
Диңе бири сур гелиндир.“

Шол хем сенсиң
Меңлим!“ диййип,
Сур гошардан гысымлады.
Ене гелди кеч йыгралык.
Хаяллады. Басылмады.
Меңли элин чекип алды,
Эмма йүзи асылмады.

Буграң эли ене деррев
Титрәп дуран гошардады.
Ики гөзи дашардады.
„Айрыл оглан, айрыл!...“ диййип
Бәгүл леблер пышырдады.
Онянча-да пышырдан ер
Бәгүл ялы пашырдады...

* * *

„Боля-боля... эзиз балам,
Саг-аман бар, саг-аман гел!

Ил билен гелен тойда-байрам!
Ордур алып, гахырман гел!..“

Даңдан билен Буграсыны
Ёла салды Солмаз эже...
„Сен саг болсаң—галаны хич!
Балаңа дөв чалмаз, эже!“

Дийип, Бугра нәм үчиндир
Бир азаҗык ирнип гитди.
Гөк вагоның гапысындан
Ак ширдагы гөрнүп гитди.
Солмаз эже ызы билен
„Балам!“ дийип герлип гитди.

„Эже... немәң... Огулмеңлиң
Янына-да... гара бергин.
Өйүң ялы барыбергин.
Аркалашып-зат эдишип,
Гелниң ялы гөрүбергин!“

Дийип, бирден боз-яз болуп,
Аңрык дөнди йыгра чопан...

Алның ачык,
Ёлуң ровач.
Саг-аман гел, Бугра чопан!

* * *

...„Вах, бу затлаң хеммесиниң
Өз себәби бар экени!
Мен гурайын! Билмәндирин!
Меңли биле яр экени!
Гулакларым эшитсе-де,
Гаракларым көр экени.

Гиҗелерне самырданда
Тутарды-ла Меңлиң адын!
Йөне вели алла-билләр
Дуймандырын бейле задын!

Зыяны ёк, зыяны ёк,
Гелин болсун
Я гыз болсун,
О затлар хич... Ким болса-да,
Бир-бирине эзиз болсун!..

Йөне ерден диййән дәлдир
Алчак кемпир Гурбанбагт:
„Гыз күйсемез
шо гелини
Ерганына салан йигит!“

Огулмеңлиң акжа тамы,
Гоша дерек, яшыл ишик,
Үйшүп дуран көне беде,
Үстүндәки серлен эшик,
Үч хачҗалы узын агач,
Ел берилен көне мешик—
Солмаз эжәң гөзлерине
Асыл инди үп-үйтгешик!

...Даш ишикде Огулмеңли
Пасырдап дур гөк гуш ялы.
Солмаз эже гөк гуш гелни
Гуҗаклады ак гуш ялы.

„Гел!“ диймәге май бермеди,
„Геч!“ диймәге май бермеди.
Ак ганатлар гөк ганаты
Вагты билен гойбермеди.

Көшек гөзден,
Өчүк гөзден
Бир-бирине өл гатышды...
Юваш-юваш шапак яшды,
Яссы дүшди, ил ятышды.

„Отур балам, сөзле балам,
Сөзлериңден айланайын!
Буграм жаның мәхри синен
Гөзлериңден айланайын!“

Солмаз эҗәң ики гөзи
Көшек гөзли гелиндеди...

* * *

Литва болса тутушлайын
Фашистлериң элиндеди.

Украина вес-вейранды,
Гызыл ганды латыш ери.
Белоруслаң топрагның хем
(Агачларның, япрагның хем)
Аз галыпды тутуш ери.

Чен-чаксызды Могилёве,
Орша дүшйән бомбаң саны
Дуршы билен харасатды
Мурманскиң гөк асманы.
Я гайгырып гойдумыка
Киев билен Одессаны!

Гайгыранок хич хайсыны,
Хей, фашистем гайгырармы?!
Хей-де бейле мекир душман
Өз гүйҗүнден өкдә душман
Киевиңи... сайгарармы!

Агзын ачып, көпүк сачып,
Келлесинден хушы гөчүп,
Өз юрдундаң мүң милликде
Днепрмиң сувун ичип,

Йүрегиме — Москвама
Дызап гелйәр юваш-юваш.
„Я алмалы я өлмели!"
Сөвешимиз шейле сөвеш!

Ган аялмаз,
Җан аялмаз
Мунуң ялы сөвеш үчин.
Хемме затлар Фронт үчин,
Хемме затлар Еңиш үчин!

Мильон-мильон йүреклерде
Шу ики сөз сесленйәрди.
Ол сеслерден түпең сеси,
Топуң сеси пес гелйәрди.

...Москвама гөзи гызып,
Кәди башы гөчен фриц,
Окаң, Упаң көпрүсинден
Хайбат атып гечен фриц,
Тулаң күмүш семаварын
Гайнатдырып ичен фриц,

Москваның этегинде
Ичен чайын дөкүп гитди.

...Бугра яңы үч ай ятып,
Госпиталдан чыкып гитди.

Горады ол Москвасын—
Йүрегиниң ургусыны.
Горады ол барып гайдан,
Ярым айлап гөрүп гайдан
Алтын тәчли Сергисини.

Йүрегинде еңиш сөзи,
Гапдалында Меңлиң ады,
Бир янында уршуң оды,
Бир янында ышкың оды,

Бугра чопан — Бугра солдат
Гирди ене өң хатара.
Буграң йүзи еңше тарап,
Фриц йүзи — гүнбатара...

* * *

Огулмеңли сув тутуп йөр
Шейтангалаң ортасында.
Сары гүллер, гызыл гүллер
Барк уруп дур картасында

Аягында резин әдик,
Келлесинде солук гынач.

Йүрегинде нәче арзув,
Нәче сөйги, нәче гынанч,

Юваш-юваш йөрәп гелйәр
Говачалаң арасындан...
Ол июлдан
ол июла
Үч хат гелди Буграсындан.

Биринҗиси—ёлдан гелди.
Икинҗиси—Дондан гелди.
Үчүнҗиси—бир ай йөрәп,
Воронёжиң яндан гелди.

Шол хатларың үчүси-де
Гөзләберсең чыкар яндан—
Меле гашлаң, көшек гөзлең
Ики бармак ёкар яндан.

Үчүси-де янындадыр,
Элмыдама алнындадыр.
Алындаңың арасында
Гөзлериниң алындадыр.

Баш Сөйгүсин ядa салып,
Өз-өзүне берйәр совал:
„Дүшүнемок, дүшүнемок,
Бу ничик сыр, ничик ахвал?

Өмрүмбойы Бугра билен
Гатнашыпдым доган ялы.
Инди ынха
Баш сөйгиме
Довам үчин доглан ялы!

Я-да Сөйги дийлен задың
Акмаклыкмы аслыети?
Өң сөйүпдим,
ене сөййән...
Ханы Сөйгиң канагаты?!“

Сорагына жогап тапман,
Огулмеңли бакыр ашак...

Гең галма сен, магшук гелин,
Бу сорагың жогабы ёк.

Болса
бирже жогабы бар,
Шондан өзге жогап болмаз:
Сөйги дийлен жадылы зат
Сенден ругсат сорап гелмез.

„Мен икинжи, мен үчүнжи...“
Дийип гелмез гелен вагты.
Гелен вагты
мерт гелйәндир,
Мерт өлйәндир
өлен вагты.

Шейле сөйги
элмыдама
Ынсан үчин сөйүнжидир.
Не икинжи, не үчүнжи—
Диңе, диңе биринжидир.

...Сув тутуп йөр Огулмеңли.
Гапдалында Җерен гелин.
Ширисине өтен томус
Ак патаны берен гелин.

Ики гелин—ики сувчы,
Аялары даша меңзеш.
Гөкли-гызыл габарчаклаң
Хер бириси мәше меңзеш.
(Ёк, ёк, зәхмет йүзүгине
Отурдылан гаша меңзеш.)

Ики бойдаш өй эдинип
Бир говачаң саясыны,
Дырмап отыр яшыл гашлы,
Гызыл гашлы аясыны...

Үч өркүчли гара дагың
Депесине атланан гүн,
Өз-өзүнден от алан гүн,
Ер йүзүне от салан гүн,

Байырларың сачларыны
Ялын ялы чиркизипдир...
Бир говачаң ашагында
Меңли гелин иркилипдир.

Гөк япраклар гөреш эдип
Гөкден инйән ялын биле,
Сүлмүрешип, огшашып дур
Дерләп ятан гелин биле.

„Нәче гүндиз, нәче гиже
Гөзүмизе укы харам.
Гой,укласын, дынжын алсын
Ядав җорам, эзиз җорам!“

Җерен гелин мәхир билен
Гөзүн айлап җорасына,
Ене деррев гирип гитди.
Гүр говачаң арасына.

...Ики гелин яп боюнда
Тапбатлап йөр бөветлери.
Душман болса Дон боюнда
Берк танап йәр Советлери.

БӘШИНҖИ БАП

I

Харбылашды гызыл Ватан—
Социализмиң бейик юрды...
Уруш—гөйә эпет гапан,
Мерт,
намарды
чекип дурды.

Агырмы сен,
Еңилми сен.
Айдып дурды, гизләнокды.
Инди кәбир сөзлеңгирлер
Өңки ялы сөзләнокды.

Ялазланды яңраларың
Гиң ердәки паңк-паңклары.
Сайланярды адамларың
Мерди билен
гук-паңклары...

„Фронт!“ дийип арза берди
Он бәш яшдан элләчении.
Комиссара арза барды
Голак чопан Гелдә ченли.

Ене-де бир голак достун
Алып барды яны билен,
Аркасының гошы билен,
Халтасының наны билен.

„Ики голак—бир чалавек,
Минтовканы дабай!“ дийди.
„Адин голак — заряжайыт,
Дургой голак—стриляйыт...
Нет, непайду дамой!“ дийди.
Алчак майор лах-лах гүлүп:
„Нельзя, нельзя, бабай!“ дийди.

„Еңиш!“ дийип бир йүреге
Өврүлипди мүңләп йүрек.
Еңиш үчин адам герек,
Еңиш үчин задам герек.

„Еңиш!“ дийип ики йылдыр,
Ярыш эдйәр Чекич, Орак.
Чекиҗимден түпең өнйәр,
Орагымдан меле чөрек.

...Еди җүбүт камыс долак,
Секиз җүбүт гызыл эллик,
Яшлыгының ядыгәри
Ики букав, үч билезик

Солмаз эҗәң гызгын демин
Өзи билен алып гитди.

Гелинлигниң ядыгәри
Бүтин дүнйәң ХАЛАСГӘРИ
болуп гитди.

* * *

Аркайын бол, Солмаз эҗе,
Демле гайнан күндүгиңи.
Сен
кимдигңи билмесең-де,
Фашист билди кимдигиңи.

Билезиклең гандал болуп,
Сыпдырмаса дузагындан,
Букавларың
боюнтурык
Болуп богяр
Богазындан...

II

Гышың башы
Чөплең башы
Жызалапды кешде-кешде...
Солмаз эҗе Буграң хатын
Доянокды эшде-эшде.
(Говачаның чыглы чөпи
Жызырдап дур гара печде.)

„Балам җаның мәхри сиңен
Көшек гөзли,
чынар гелним,
Мен-ә ынха кабул этсең,
Бир дулуңа гөчүп гелдим!“

Шу сөзлериң айдыланы
Өтен йылың майындады.
Шондан бәри Солмаз эҗе
Огулмеңлиң җайындады.
Гайын гөзи гелниндеди,
Гелин гөзи гайындады.

Айры дәлди иййәнлери,
Ичйәнлери, геййәнлери.
(Көпелипди обаның хем
Гелин-гайын диййәнлери).

Солмаз эҗе ене-де бир
Ак долагы докап отыр.
Огулмеңли ашак гарап,
(Бир дызында чишли җорап)
Буграң хатын окап отыр.

Ол кагызҗык Бугра билен
Нирелерден өтен кагыз
(Огулмеңлиң суратыны
Үч ай огшап ятан кагыз),
Белгороды халас эдип
Украина етен кагыз...

Солмаз эҗе ол кагызы
Ысгай-ысгай доянокды.
„Ока, балам, ене-де бир
Ока!“ дийип гоянокды.

Огулмеңли окап отыр.
Кә сетирден бөкүп гечйәр.
Бир сетир дәл, үч сетир дәл,
Кән сетирден бөкүп гечйәр.

Нә себәпден бөкүп гечйәр—
Айдып дурмак киме герек?
Себәбини дуюп отыр
Догран йүрек,
Эне йүрек!

...„Гайгы этме, эҗе мени,
Оглуң эдил сөвүт ялы.
Ер йүзүнде сизден башга
Кемим ёкдур чигит ялы.

Еңҗегимиз икучлы дәл,
Еңиш инди магат, эҗе.
Сен саг болсаң—боланы шол,
Мен бу ерде сагат, эҗе...“

Ене онсоң „Меңлим!“ дийип,
Довам эдйәр хатың ызы...

* * *

Буг дерясын бойлап баряр
Хаты язан йигдиң өзи.

Бузлы Бугуң аркасындан
Аңрык гечди сөвеш ёлы.
...Эййәм оны докуз гезек
Яралапды Еңиш ёлы.

Яңы болса бир уйлугын
Бөвсүп гечди онунжы ок.
„Шу окларам
мени гөрсе,
Не сылажак,
Не совулжак.

Гараз, сениң бир ериңе
Дегип гечсе арманы ёк.
Өйленмедик оглан дийип,
Рехим этжек гүманы ёк!“
Дийип, окуң астында-да
Бәлчирейәр ашык оглан.
...Уйлугындан ган саркып дур,
Ыза чекил, Бугра доган!

Көйнегиниң
еңи биле
Сарады-да аягыны.
Бир япыда дикди ене
ДП-синиң таягыны.

Гамышлыгың арасындан
От сачярды пулеметы.
...Эртир гөрсе, бир медала
Язылыпдыр Буграң ады.

„Я не хорош стрелок,
Не дастойно болшой медал.
Онсоңам вот... не за медал,

Я за мама стрилял,
Я за Меңли стрилял!“

Дийип, демир каскасыны
Ашак басды Бугра солдат.
„Ты достоин, Бугра!“ дийип,
Элин гысды даяв комбат.

„Кто такой Меңли?“ дийип
Йылжыраклап гүлди майор.
(Айда йылда бир йылгырян,
Аграслыкда белли майор).

„Меңли это... неме,,,“ дийип
Ере бакды Бугра чопан.
Өңки ялы болмаса-да,
Бәри яңы йыгра чопан.

„Мундан гизләп... нәме!“ дийип,
Йүрегиниң килдин ачды.
Комсомолың тәп-тәзеже
Гөк гаплыжа билдин ачды.
Украинаң жеңңелинде
Көшек гөзлер ялкым сачды.

„Вот это да-а!“ дийип майор
Яйкалады келлесини...
Душман болса сесъетимде
Ягдырярды гүллесини...

III

Алтын-күмүш даша меңзәп,
Арпа-гылчык бала меңзәп,
Гечип баряр гүнлер, айлар
Хер бириси йыла меңзәп.

...Солмаз эже ишден гелсе,
Ун халтасы такыр ене.
„Шүкүр алла, башымыз дик,
Эдениңе шүкүр ене!“

Дийип, эне ашак эгип
Ак гыңачлы келлесини,
Меңли билен ардып отыр
Чал япраклы селмесини.

...„Бу гытлыга гытлык диймен!
Гытлык, балам, өң боландыр.
Ики богдак арпа-гылчык
Бир гыз билен деӊ боландыр.

Бир көпек-бай ысырганып,
Ишигиңден гелер гидер.
Алты батман гылчык гоюп,
Бир балаңы алар гидер...
Тас маңа-да саташыпды
Шо042 56 тетелли бела-бетер.

Йөне мени ол беладан
Гутарыпды бир яш йигит,
„Солмаз! Солмаз!" дийип йөрен
Ашык йигит, серхош йигит.

Гижәң яры алды гитди.
Берекелла гайратына!
Менем етдим мырадыма,
Олам етди мырадына.

Ол йигидиң кимдигине
Өзүң белет, эзиз балам.
Йөне вели артык дегди
Соңкы чекен ахы-налам!..

Солмаз эҗәң элиндәки
Ак селмеси титрәп гитди.
Көкүндәки өлҗе топрак
Ере гачып, пытрап гитди.

— Хава, онсоң ер-сув алдык.
Колхоз болдук илки биле.
Гөкден эден дилегмизи
Ерде тапдык Мүлки биле.

Гитди ачлык, ялаңачлык,
Бол-элинлик. дынчлык болды...
Бугра жаның какасы хем
Оба шура башлык болды.

„Гызыл ялы адам!" дийип
Улың-кичиң дилиндеди.
Дөвран дөнди гарыплара
Гайгы-хасрат билинмеди...
Ине бир гүн шол газаплы,
Тутха-тутлук йылындады.

Мүлкимиң хем якасындан
Эбшитледи гара биже.
Үсти япык машын гелди,
Нирәдиги таңра белли—
Әкитдилер ярыгиже...

Нәме хүнәр эдипдир ол,
Нәме гүнә эдипдир ол,
Гарып-ялаңачдан башга
Киме пена эдипдир ол,
Хөкүвметиң гаршысына
Китап, окув, ишден башга
Нәме сена эдипдир ол—

Ынха инди ниже йылдыр,
Дүшүнемок себәбине!
Ашгабада хат яздырдым,
Москва-да хат яздырдым.
Гөзүм зардыр жогабына...

Мүлки билен биле гитди
Гайын атаң Анначары.
Едиленжи йыла гитди,
Хат-хабар ёк шондан бәри...

Гарры энәң гөзлеринден
Ики дамжа акып гитди.
Эрәп гайдан гуршун ялы
Чеп яңагын якып гитди.

Солмаз эже какышдырды
Кендиригиң урбасыны.

Гечип барян Ашыр башлык
Бәрик совды ёргасыны.

— Гайрат этгин! Басылмагын!
Бу гүнлерем өтер гидер.
Дәне-дувүр герек болса
Бир зады бор... көмек етер!

Дийип, башлык атдан дүшүп,
Бир азаҗык дуруп гитди.
Гайнап дуран селме билен
Буламагы гөрүп гитди.

Ярым сагат гечип-гечмән,
Дәне гелди улы богдак.
Били бүкүк Солмаз эҗе
Дим-дик галды мисли байдак.

— Ким иберди, балам, муны?
— Ашыр башлык! Ашыр ага.
Солмаз эҗәң яңагындан
Яш пайрады мисли чага.

Меңлиниң хем гөзлеринден
Ере гачды гоша хүнҗи...
Эй, сен Гөзяш, не себәпден
Хем Гынанҗы, хем Бегенҗи—
Икисинем
ыкрар эдип,
Өмүр сүрйәң дүнйәде сен?
Аслыетиң хайырданмы,
Я шерденми? Нәмеден сен?

* * *

Шо гүнден соң үч ай гечди.
Башлыгмыз хем гейди әдик.
Сәхер билен ёла дүшди
Узын әдип,
гысга әдип.

„Махал-махал аз-овлаҗык
Көсесе-де майыплыгым,

Энтек-энтек Ватанымың
Хызматына лайыкдырын!“

Дийип, башлык
фин уршуның
Әдигини гейип гитди.
„Өңки җенде еңен шинель
Ене еңер!“ дийип гитди.

Еңиш үчин ёла дүшди
Ене-де бир улы йүрек.
Аяк герек Ватан үчин,
Йүрек вели
хасам герек...

Шо гидиши, шо гидиши,
Хаты гелди еке сапар...
(Билеңок сен, билеңок сен,
Ярсыз галдың, Огулсапар...)

Ене шейдип мүң Сапарлар,
Мүң бәгүллер ярсыз галды....
Башымыза инен бела
Йөне-мөне бела дәлди.

...Халас эдип мүң обаны,
Халас эдип мүң галаны,
Мүңләп Бугра гүнбатара
Ковуп баряр ол беланы.

АЛТЫНҖЫ БАП

Шөхрат саңа Ленин юрды—
Доганлашан мүңләп йүрек!
(Шөхрат саңа, Риторика,
Махал-махал сенем герек!)

Шөхрат саңа
Компартиям,
Шол доганлаң байдакчысы!
Шөхрат саңа Радиом—
Еңишимиң бушлукчысы!

Бир элинде нан талоны,
Бир элинде токга наны.
Мүңләп адам мүң көчеде
Соруп дурды Левитаны...

Еңиш гелди юрдумыза
Рейхстагың депесинден!
Гадам урды
бошап галан
Мүңләп өйлең гапысындан...

* * *

Бу шовхундан, бу шатлыкдан
Огулмеңли бихабарды.
Бир ай бәри гум ичинде
Язлагдады. Сүйт сагарды.

Хәп-хәзирем бедресинде
Көпүкләп дур күмүш сүйди...
Диллеринде Еңиш сөзи,
Гөзлеринде умыт оды.

Яңакларның чуканагы
Хокралса-да кәсе ялы,
Япы ялы эгинлери
Сүллерсе-де майса ялы,
Зәхмет,
сөйги,
арзув,
ынанч
Тап берйәрди бедениие...
Дөрт айы кем дөрт йыл долды
Буграсының гиденине.

Эмма инди бир йыл бәри
Хат-хабары геленокды.
Еңиш нирде? Бугра нирде?
Икисинем биленокды.

Еңиш болса эййәхачан
Огулмеңлиң гойнундады...

Бугра болса Будапештде
Гөк Дунайың боюндады.

...Огулмеңли гүжжүлледип,
Ак гечини сагып отыр.
Жир гыңачлы келлесини
Бедресине эгип отыр.

Онянча-да сыпып гитди
Элиндәки сүйтли елин.
„Бушлук жора, бушлук!“ дийип,
Ылгап гелди Жерен гелин.

Онлап гелин товсуп туруп,
Гужаклады бири-бирин.
Гүл габаклар, гара гөзлер
Чыгландырды гум эртирин.

Үйтгешик бир улы вакаң
Боландыгын дуйян ялы,
„Бу нәмәниң шовхуныка,
Шатлыгыка?“ диййән ялы,

Хайран галып аңкарып дур
Мүңләп гоюн, мүңләп гечи.
„Еңиш!“ дийип яңланып дур
Дагың, деңзиң, гумуң ичи.

Сайрабер сен, моллаторгай,
Окабер сен алкышлары.
Бу гүн диңе сени дәл-де,
Халас этдик кән гушлары.

Халас этдик *ганатлылар,*
Тойнаклылар машгаласын.
„Серчежик-де, гарынчга-да
Өз өйүни ташламасын!“

Дийип, миллион пида чекдик.
Енди ахлак,
сөйги,
ыхлас.

Диңе адамзады дәл-де,
Хайванатам этдик халас.

...Айланып йөр Еңиш сөзи
Оба-оба, көче-көче.
Шол гарашан еңшиң гелди,
Сен ниреде Солмаз эже!

ЕДИНҖИ БАП

Июль айы.
Гиҗәң яры.
Ай айдынды, Сагат бирди.
Үч тамлыҗа разъездде
Отлы гелип сакга дурды.

Бири-бирин мәкәм өпди
Секиз саны яшыл вагон...
Басганчакда гөрнүп гитди
Ики саны гызыл погон.

Погонларың хер хайсында
Бармак ялы сары золак
Ловурдады кетениниң
Гырасары ёлы ялак,

Үч медаллы, гөк папаклы,
Гиң маңлайлы солдат йигит,
Ягырнысы гош халталы,
Сөзен бойлы солдат йигит,

Ортадакы бир вагондан
Илерлигне бөкүп дүшди.
Хер агаҗа, хер бир гара
Хып-хырыдар бакып дүшди.

„Мегер, берен телеграмым
Говшан дәлдир...
Бершимем гич...
Саг-гургунлык болса боляр,
Галаны хич..."

Дийип, отлың гайрасындан
Улы ёла дүшүп гитди.
Әдигиниң өкҗелери
Такыр ери дешип гитди.

Гөйә диңе Бугра үчин
Йөрителәп дуран ялы,
Солдат йигдиң саг-саламат
Уграндыгын гөрен ялы,

Отлы ене юваш-юваш
Довам этди өз ёлуны.
„Саг-аман бар!" диййән ялы
Берди узын сигналыны.

Разъездиң дөрт чырасы
Дөрт тарапдан йылгырып дур.
Семафорың гөк чырасы
Гүндогара гол герип дур.

„Ене саңа йүзүм дүшди
Эне топрак, эне мекан!
Эҗем җаным, Огулмеңлим,
Досты-ярым аманмыкан?"..

Учуп баряр чопан-солдат.
Онки сүңңи гуш ялыды.
Пут ярымлык гош халтасы
Аркасында бош ялыды.

Ол халтаҗык Москвадан
Будапеште етен халта.
Ичи чүйрүк картошкалы
Днепре батан халта,
Украинаң токайында
Ики гезек йитен халта,
Ене душуп эсине,
Өңе үмзүк атан халта.

Ол халтада йүз „Ура"-ның
Йүз ваканың ысы барды.

Хеңли наның, хеңсиз наның,
Консерваның, колбасаның,
Махорканың ысы барды,
Саг бурчунда, чеп бөврүнде
Секиз окуң ызы барды.

...Гидип баряр Бугра солдат
Үзүмлигиң ичи биле.
Ян хемрасы гош халтасы—
Тутуш солдат гөчи биле.

Халтасында Днепрден,
Дондон гайдан совгатҗык бар:
Эҗесине ак гыңачлык,
Меңлисине гөк гыңачлык,
Нэзиҗеге сагатҗык бар.

Махоркасы, портсигары,
Сапагы бар, иңңеси бар...
Ене эсли аңры-бәри—
Дуз торбадан өңңеси бар.

Ёк, ялңышдым, халтасында
Дузы-да бар ики токга.
Йөне вели айдып дурмак
Герекмикә онуң хакда!

„Обаларда дуз гыт..." дийип,
Ёлда бири гүр берипди.
Шонуң үчин Бугра солдат
Дөрт-бәш кило сүйҗи дуза
Халтасындан ер берипди...

...Бугра солдат язан хатын,
Алан хатын ятлап баряр.
Чилиминиң бирин зыңып,
Бейлекисин отлап баряр.

Пикри биле гүмра болуп,
Тас тайыпды паяпылдан...
„Меңлим маңа үч хат язды
Эҗем җаның тарапындан.

Гызыл-яшыл галам билен
Хатың дашын нагышлапдыр.
„Меңлинден хем салам..." дийип,
Үч сөзҗагаз багышлапдыр.

Хүнҗи ялҗак тегеләпдир
Ызындакы үч нокадын.
Ол сөзлери хүҗүмден өң
Мүң гайталап,
Мүң окадым.

Шол сөзлерден медет алып,
Аман чыкдым бәш хүҗүмден...
Шондан бәри хабарым бар
Не Меңлимден,
Не эҗемден.

Эҗем җаным, Огулмеңлим—
Эзизлерим бармыкалар?
Экен сөвдүм, гуран тамым
Өз еринде дурмукалар?"

Дийип, Бугра гадам басды
Обасының гырасындан.
Бирден ини диглэп гитди
Правленийәң чырасындан

Маңлайына элин сылып,
Хаяллатды әдимини.
Гонҗундакы эсги биле
Ялпылдатды әдигини.

Дөрт колхозлы күрен оба,
Көп хесрети гөрен оба,
Бугра ялы сегсен оглун
Ватан үчин берен оба,
Җорап биле, долак биле,
Кәтмен биле, орак биле
Фашистлери уран оба,
Гарагумуң этегинде
Дага меңзэп дуран оба

5 Заказ № 1757.

Батыр оглун, солдат оглун
Сазы биле кабул этди.
Гүнбатардан хараз сеси,
Чар тарапдан хораз сеси,
Солдат йигди мелул этди.

Ёлдан чыкды,
Япдан бөкди.
Аяк чекди ашык йигит.
Саг тарапда—гоша дерек,
Чеп тарапда — гоша сөвүт.

Дереклериң гапдалында
Меңлисиниң акжа тамы.
„Сесленсене, гоша дерек,
Огулмеңлим өйде бамы?

Сөвүтлериң гапдалында
Эжесиниң акжа тамы.
„Сесленсене, гоша сөвүт,
Кэбәм эжем өйде бамы?"

Гоша дерек эйләк чекди,
Гоша сөвүт бейләк чекди.
Эне мәхри үстүн чыкды.
Гапа барды,
Какды, чекди...
Ачылмады. Күкүрт чыкды.

Сары гапың өзи сары,
Гулпы сары, килди сары.
Посдан яңа гемре болуп,
Гутарыпдыр гылла яры.

Гапың агзы яндак, чайыр,
Басылмандыр, сырылмандыр.
Бу голайда чыкылмандыр,
Бу голайда гирилмәндир.

Гулпуна-да, килдине-де
Эл дегмәндир айлап-йыллап.
Чәйнек ялы гулпы әлләп,
Белент башын ашак саллап,
Доңуп галды Бугра солдат.

„Не гүнлере дучар болдуң
Эзиз обам, эне мекан?
Кимлериң бар, кимлериң ёк?..
Меңлим бери өйдемикән?

Дийип, Буграң ене бирден
Ховул дүшди йүрегине.

* * *

Башын эгип салам берди
Меңлисиниң дерегине.

„Хош гелипсиң!" диййән ялы
Бир силкинди гоша дерек.
Гөк гапыны эмай билен
Какды Бугра ики гезек.

Ене какды... сес гелмеди...
Онянча-да сесе дерек
„Гатырак как!" диййән ялы
Шуввулдады гоша дерек.

Бүтин оба шовхун саляр
Хораз сеси, шемал сеси.
Ене какды... „Кимсиң?" дийип,
Чыкды бирден аял сеси.

— Мен, мен Меңлим... Мен-ле, мен-ле!
— Сен ким? — дийип, совал чыкды.
— Ким, ким? Бугра-а?
Багрын герип
Көшек гөзли аял чыкды.

Гыңаҗының терс човуны
Келлесине богуп чыкды,
Буграң ады богазындан
Он харп болуп чогуп чыкды.

„Бугра-а!?" дийип дил ачды-да,
Меңли гөйә дилден галды.
Җанлы дийсең җанлы дәлди,
Җансыз дийсең җансыз дәлди.

Яшыл папак,
Гызыл гыңач—
Икиси-де доңуп дурды.
Көшек гөзлең сакасындан
Боз шинелиң якасына
Гызгын дамҗа дамып дурды.

* * *

Дем салымдан гара күндүк
„Демләң!“ дийип лакырдады.
Ики саны мойлы чәйнек
Ыз-ызына лыкырдады.

Йыртылыпдыр, көнелипдир,
Түйдүлипдир өйүң гошы.
Сүзүлипдир гызыл килим,
Гәдилипдир оҗакбашы...

Ички тамда гузы ялы
Мырлап ятыр акҗа Нәзик.
Көйнеҗиги, яглыҗагы,

Ёрганҗыгы гөкҗе Нәзик.

Ыз-ызына гайталанды
Эзиз совал, агыр совал...
Ыссы тамың гуҗагында
Өсди бирден
совук шемал.

...„Хава, Бугра, эҗең пахыр
Шейдип бизи гоюп гитди.
„Эншаллаха, гелер балам,
Хөкман гелер!“ дийип гитди.

Огулмеңли геплəп билмән,
Хер сөзүнде дүвнүп отыр.
Дерек ялы узын солдат
Орак ялы эглип отыр...

Җыркылдап дур асма сагат.
Бир хеңиди, бир сазыды.
Яса, тоя—хич хайсына
Гатышмаян
бир өзүди.

СЕКИЗИНҖИ БАП

...„Хава, Бугра, башымыздан
Кән вакалар гелип гечди.
Уруш-билгич
адамларың
Ким-кимдигин билип гечди.

Агыр гүнлер сайлап-сечди
Адамларың *кишилерин*.
(Кә кичелтди улуларын,
Кә улалтды кичилерин.)

...Элимизден айрылмады
Күлте, кәтмен, маңңал орак.
Агшамларна көрек артдык,
Гиҗе какдык докмадарак.

Хемме зада дөз гелинди
Еңиш үчин, сизиң үчин.
Бу дүнйәде сизден өзге
Эзиз бармы бизиң үчин?!

Шейде-шейде гүнлер өтди,
Айлар өтди хатар-хатар.
Уршуң болса хушы гөчди,
Порханлашды барха бетер.

Эркек киши гең зат болды
Говачалаң картасында...
Какам жанам әдик гейди
Кырк дөрдүнҗиң ортасында.

Бирден-үчден,
Дөртден бәшден
Гитди хер гүн, гитди хер гүн...

Икән-екән галанлаң хем
Нобат гүни етди бир гүн.

Складың мүдирлигне
Мирабымыз Пири гечди.
Майыпсырап, эглип йөрен,
„Юваш адам!“ дийлип йөрен
Венеззынаң бири гечди.

Шейдип майып „юваш“ адам
Илки бада юваш гезди.
Сонабака бойны ёгнап,
Башы сәмәп,
Гөзүн сүзди.

...Бир гүн барсам Пириң янна,
Чиңерилди гарагыма.
Секиз киле бугдай чекди
Дөрт киләниң дерегине.

Өңем шейдип бәш дерегне
Он берипди бирки сапар.
„Ёг-ей, ёг-ей, бесдир!“ дийип,
Итекләпдим илки сапар.
„Алыбергин, Огулмеңли,
Иймели зат ерин тапар!“

Дийип, мениң аларыма,
Алмазыма гараманды.
Эмма вели мекир гөзлер
Йүрегиме ярманды.

„Тә өлйәнчәм ядамарын
Сениң этҗек дилегиңден!“
Дийип, бирден сожап гелип,
Шапба тутды билегимден.

„Чек элиңи, езит!!!“ дийип,
Алкымындан итипдирин.
Гайралыгна бир серпемде
Энеяпдан өтүпдирин.

...Бахар гелди, томус дүшди,
Бугдай бишди, орак гелди.
Сачакларың гуҗагына
Меле мыссык чөрек гелди.
Бир гүн агшам йылҗыраклап
Бригадирмиз Герек гелди.

„Ынха ене өтен йылкы
Солдат дөврүң гелди, җора!
Он-он бәш гүн харманмызы
Акдан, гөкден, келден гора!“

Җак-җак гүлүп, екатары
Говшурды ол окы биле...
Гиҗе эййәм хармандадым
Егенҗигим Беки биле.

Үч харманың арасында
Гарыш-гарыш әтләп йөрүн.
„Акдан, гөкден, келден гора!“
Дийлен сөзи ятлап йөрүн.

Ак—Акгады,
Гөк—Гөкханды.
Кел—Келевди. Үч ялтады...
Гечен йылам хер хайсының
Аркасында бир халтады.

Үчүси-де букүдикләп
Гирәймәкә көне кәле,
„Дуруң!“ дийип, үсташырын
Гүвледипдим ики ёла.

Халтасыны бейләк ташлап,
Ики гара гачып гитди.
Ене-де бир ики гүлле
Дик асмана гөчүп гитди.

Ылгап барсам, Гөкхан агсак
Йүзүн чөпе букуп ятыр.
„Ин-нди эт-тмен... м-мен, м-мен!“
дийип,

„Геч гүнәми... Мең... Мең!...“ дийип,
Аягыны какып ятыр.

Догры зада догры дийҗек:
Ол бетбагта дөзмедим мен.
Башлыкданам гизледим мен,
Геректенем гизледим мен.

Йөне вели гизләниме
Өкүнмедим... нели етди.
Обамызың Гөкхан хакда
Огры диен гепи ятды.

Ынам хакда кән несихат
Галдырыпды энем бизе.
Догры экен. (Огрыны-да
Еңдим шейдип Ынам биле!)

„Йөне вели
хемме огры,
Хемме эгри болмаз дес-ден.
Кәбириси кекирдегңе
Япышаяр ынам этсең!“

Дийип, энем Ынам хакда
Гоюп гитди дүрли пәхим.
Келләң билен сайламалы—
Киме рехим?
Киме вехим?

Ине шейдип өз-өзүмден
Җогабыны сорап йөрүн.
Намысы-да, галланы-да
Итден-гушдан горап йәрүн.

„Мүңләп Бугра яраг алып,
Душман биле сөвешип йөр.
Мүңләп Меңлә яраг алып,
Эгри биле гөрешип йөр!“

Дийип, кәте гиҗелерне
Түпеңиме сөенердим.
„Ики дүрли солдат!“ дийип,
Өз янымдан бегенердим.

* * *

Ине бир гүн... (Огулмеңли
Гепләп билмән ичин чекди.
Додакларның арасындан
Дем ерине түтүн чыкды).

...„Хава, бир гүн лүтүм чыкды,
Сызлап дурды ики дызым.
Егенҗигем кино гитди.
Хармандадым ялңыз өзүм.

„Нәмүчиндир, харам Пири
Түпеңиме ок бермеди.
Алдадып йөр үч гүн бәри...
Тапҗак дийди... тапбермеди!“

Дийип, бугдай түммегине
Яным берип отырдым мен.
Түпеңимиң гундагына
Алным берип отырдым мен.

Бир серетсем, өң янымдан
Тос-тогалак бири гелйәр.
Аяк битен телпек ялы
Сессиз-үйнсүз бәри гелйәр.

„Кимсиң?“ дийип бөкүп туруп,
Гезедим мен екенили.
„Горкма, горкма, Меңлим!“ дийип,
Йөрәп гелйәр өңки ялы.

Бир серетсем, Пириң сеси!
Онки сүңңүм дыглап гитди.
Онянча-да пагтабендим
Үсташырын шаглап гитди.

— Бирден йөне... атанлыкда
Өлдүрәйме ашыгыңы!
Бир чопана гөзүң дикип,
Көйдүрдиң-ле яшлыгыңы!

Диен болуп, ап-аркайын
Алкымыма дызап гелйәр.
Бир серетсем, гара пенже
Юваш-юваш узап гелйәр.

„Хич ким дуймаз, Меңлим!“ диййп,
Голтугымдан гужаклады.
Гара түйлең ашагындан
Залым гөзлер ышыклады.

„Чекил, харамзада!!“ диййп,
Голларымы дартып алдым.
Бөврек ялы харам эти
Билегинден кертип алдым.

Эйменч, чиркин гыгырды-да,
Арканлыгна гайтды җеллат...“
(Йүзи-гөзи ак там болуп,
Диңләп отыр Бугра солдат...)

II

...„Обамызда ол залыма
Ики гүнләп суд этдилер.
Ене-де бир үч-дөрт гелин
Суда гарап, чермәп еңин,
Ол нежисден дат этдилер.

Олаң бири
өз гоңшымыз
Шириң гелни Җерен экен.
Шондан яңа яңып-көйүп,
Йөне вели абрай диййп,
Дишин гысып йөрен экен.

„Шири нәме, Пири нәме!
Дүнйәң өзи бир гүн, гелин!
Шириң гайдып геләййәнчә,
Пири билен сүргүн, гелин!“

Диййп, бир гүн өйне барып,
Гошарындан тутанмышын.

Бир көйнеклик кетенини
Өң янына атанмышын.

„Бар-да, харам сүпүргини
Хелейңе бер, бажыңа бер!
Дулуңдакы
мәмелери
Төзләп угран кичиңе бер!“ —

Диййп, Җерен айдып-айдып,
Сувсуныны гандыранмыш.
Пенжесини узаданда,
Салланчагың агажыны
Депесинде сындыранмыш.

Йөне онуң дузагына
Дүшенлерем тапылыпдыр.
Бир гыңаҗа гөзи дүшүп,
Дурнаң гөзем гапылыпдыр.

Орден барын ловурдадып,
Гайдып гелди Дурнаң әри.
Эмма онуң гызыл йүзүн
Ере салды „сөвер яры“...

Хава, шейдип билдир томус
Таяк биле, кесек биле,
Бүтин оба көчә чыкып,
„Хошлашды“ ол эшек биле.

Гүмледилер ол азгыны
Узакларың узагына...
Йөне вели yграмака
Дучар болдум газабына.

Гүл тениме дегди онуң
Залым эли,
харам эли.
Дегҗек гелнин,
еңҗек гелнин
Танаманды йөне вели...“

Огулмеңли тегеледи
Гөзлериниң кәсесини.
Бугра солдат күкүрт гөзләп
Сермеләди кисесини.

* * *

— Адам башы дашдан гаты,
Кән зат гечди гара башдан.
Ахырсоңы үстүн чыкдык
Фашист диен гарагушдан. —

Дийип, Меңли гайтарды-да
Тәзе демлән чәйнегини,
Уялжырап
чекишдирди
Дызы сүзлен көйнегини:

— Гамлы гүни, агыр гүни
Ынанч, сөйги, мәхир басды,
Йөне вели сүңңүме-де
Эп-эслижи мөхүр басды.

Ынха индем, өзүң гөрйәң,
Яңакларым гасып-гасып.
Сен гиденде даг дек гәврәм
Ынха инди еке гысым!

Бейле дийсем, агыр гүнден
Әҗизләндир өйтмегин сен.
Нәме дийсең дийгин вели,
Бейле сөз бир айтмагын сен.

Намартлык-да, бейлеки-де
Голайыма гелен дәлдир.
Дөрт йыл бәри хич хайсысы
Менден шейтел алан дәлдир.

Гулак салсаң, башга бир зат
Дийҗек болян Бугра саңа:
Мен бир инди гартаң аял.
Сиңерәк бак Бугра маңа.

Сен бир инди мен себәпли
Багтсыз болма, Бугра доган.
Сениң кимин гүл йигиде
Рова дәл мен,
Рова дәл мен!".

* * *

Огулмеңли ере бакды,
Кирпиклери хурмалады.
Ене бирден Бугра бакды,
Кечән гүлүн дырмалады:

„Сөйдүң мени,
Сөйдүм сени,
Йүрек-багрым бенди саңа,
Йөне, Буграм, сөен гелниң
Мынасыпмы инди саңа?

Сен бир билбил,
Мен бир селин,
Билбил үчин тер гүл герек,
Сениң ялы билбил үчин
Гөк япраклы бир гүл герек.

Өзүң билйәң, сен гиденде,
Он бәшине етен Хурма.
Инди гөрсең танамарсың,
Гөйә дагда битен хурма.
Өз гыз җигим,
Әзиз җигим,
Он докуздан өтен Хурма.

Билип болмаз, сөзлешерсиң,
Сөйүшерсиң, халашарсың.
Белки, гелҗек багтларыңы
Шонуң билен пайлашарсың...

Вах, онсоңам, Бугра доган,
Дүнйәң өрки Хурма дәлдир.
Хайсы хурма сени сөймез,
Өзүң сөйсең хурма кәндир.

Сен дүнйәде багтлы болсаң,
Гапдалыңда менем мүң шат“..

* * *

Меңлисине гөзүн дикип,
Бир гобсунды Бугра солдат.

Жызырдады отлучөпи.
Шыкырдады портсигары.
Сагадына бир серетди:
Алтысы кем алтың яры.

Өзи дуйман аңрык итди
Гәдилмедик гутабыны...
Огулмеңли барып ачды
Магтымгулың китабыны.

„Ынха Бугра, сынлап отур
Хурма жаны, Хурма гызы.
Суратындан секиз эссе
Зыбаракдыр гөрсең өзи!...“

Онлук чыраң ягтысына
Хурмагөзел ялкым атды.
Гоша байры тутан сачлар,
Жайын сайлап ятан сачлар
Жайы биле толкун атды.

Хурма гыза бир дем салым
Назарыны салды солдат.
Улудан бир демин алып,
Бирден лаңңа галды солдат.

„Ачык болсун Огулмеңлим,
Ачык болсун Хурмаң багты!
Йөне вели Хурмада дәл,
Меңлидедир
Буграң багты!“

Дийип Бугра
Меңлисиниң

Сагрысындан гужаклады.
Гүн догупды... Огулмеңли
Хенизлерем гужакдады.

АХЫРКЫ БАП

I

Ондан бәри еди йылың
Язы гечди, гышы гечди...
Меңлисиниң гужагында
Буграмызың хушы гөчди.

Дүшек болуп махмал сачлар,
Яссык болуп йүпек голлар,
Хер хайсысы бир ай ялы
Гечип гитди узак йыллар.

Бир ажының бир сүйжүси—
Ики жуван сүрди дөвран.
Бугра болды Меңлә дерман,
Меңли болды Бугра дерман.

Гөк Дунайың якасында
Прогнозы гойлан яра.
„Ярым йылдан я гутулар,
Я гутулмаз!“ дийлен яра

Үч ая-да етип-етмән
Өңки ялы битип гитди.
Меңлиниң хем гайгы-гамы
Согурлан дек йитип гитди.

Ак посалак экиз оглы,
Ыз янындан гызы болды.
Үчүси-де Бугра биле
Огулмеңлиң өзи болды.

Экизжелер — Меңлә меңзеш,
Гызжагазы — Бугра меңзеш.
Бир ювашжа, эйжежик зат,
Бугра ялы йыгра меңзеш.

Нәзик гыз хем мекдебиндеи
Инди ере гарап гелйәр.
Өңки ялы бөкҗеклемән,
Үп-үйтгешик йөрәп гелйәр,
Ене-де бир Огулмеңли
Юваш-юваш дөрәп гелйәр.

Билеклери — акҗа чомуч,
Яңаклары — гоша хурма...
Бугра чопан,
Бугра солдат.
Бәш йыл бәри „Бугра ферма“.

Шол мүдириң аркасындан
Сыгырлармыз пиле дөнди.
Дүелермиз өзүн тутуп,
Күкүрешип, хайбат атып,
Аяклары еле дөнди.

Күйзелери ярып баряр
Меңлиң тутян совук чалы.
Томус гүни бир җам ичсең
Декабрдан хабар етип,
Йыгрыларсың товук ялы.

Дүшелгеде бесләп отыр
Секиз саны гор күйзесин.
Гүнүң-гүни секиз ардып
Секис ювяр хер күйзесин.
Чал диен зат сөер экен
Гелинлериң пәкизесин.

Гарның дойса, гөзүң доймаз,
Бир күйзесин ичесиң гер.
Ичмесеңем Меңлә бакып,
Аркасына какып-какып,
Алкыш айдып гечесиң гер.

Догруданам, гелин-гызлар
Какып гечйәр аркасына.
Йигитлерем башын яйкап,

Бу пәк гелне алкыш окап,
Дөнйәр күмәң аркасына,
Говачалаң картасына...

Махал-махал Буграң өзем
Совуп гечйәр ёргасыны.
Өз элинден кәсе берип,
Кәте-кәте чола вагты
Кәседен соң поса берип,
Ёла саляр Бграсыны.

Огулмеңлиң эллеринде
Гайыныңың аклав хаты.
Буграның хем эллеринде
Какасының аклав хаты.
Яша
    дүнйәң
        Адалаты!
Яша
    дүнйәң
        Хакыкаты!
Йөне арман,
        бигүнәлер
Бу гүнлери гөрмән өтди,
Өз дөреден колхозларның
Белент багтын гөрмән гитди.

Отуз еди, Отуз еди,
Халка берен гөргиң кәндир.
Адалатың гаршысында
Өтүлмеҗек бергиң кәндир.

II

Сагат дили йүзләп-йүзләп
Айлав этди ондан бәри.
Мүддетини тамам эдип
Гайдып гелди нежис Пири.

„Гелдиң, гитдиң,
Ятдың, турдуң.
Гөзүң айдың!“ эдйән ёкды.

Гапысындан салам берип
Гелйән ёкды, гидйән ёкды.

Аялы хем,
Эҗеси хем,
Гөзе гөрнен бажысы хем
Гоңшуларна бушламакдан
Йүз дөндерди үчүси хем.
Бушлайса-да бушлук ерне
Башамбармак гөрүнҗекди.
Тошап эҗе багрын даглап,
Той дерегне матам баглап,
Дымып отыр бүренҗекли.

Бегенҗегнем биленокды,
Гынанжагнам биленокды.
Ким болса-да өз баласы.
Бегенмән хем боланокды.

Пири болса чүмре гейип
Гара түйли телпегини,
Сыпап отыр егенҗигниң
Буйралыҗа галпагыны.

Шожагазам кәте-кәте
Сакгалындан япышярды...
Шәхер ялы тамың ичи
Габыр ялы гапышярды.

Чыдап билмән өйден чыкды,
Адын тутан тапылмады.
Не ягшыдан, не ямандан —
Хабар гатан тапылмады.
Үч аяла салам берди,
Башын атан тапылмады.

Таяк салым бейлесинден
Совлуп гечди Җерен гелин.
Мыратҗыгның какасыны
Ватан үчин берен гелин.
„Ширим, Ширим, Ширим!“ дийип
Багрын даглап йөрен гелин.

Шонуң гечен гүзеринден
Сув алмады Селбинязым.
(Тугур билен бир яссыга
Башын гоян ала-язым).

„Түф йүзүңе!“ дийип гечди
Протезли Тугур чопан.
(Бир аягын Болгарияда
Гоюп гайдан сыгыр чопан).

Он яшула салам берип,
Үч жогабы зордан алды.
Олары хем кичи дил дәл,
Додакданам бәрден алды.

Гитди баглаң арасына,
Гарабаглар „Гүм бол!“ дийди.
Чыдап билмән бир ах чекди,
Гара топрак „Сем бол!“ дийди.

Дайысындан йүз тапмады,
Дайзасындан йүз тапмады.
Ярпы-ялта йүз тапса-да,
Йүз ызындан сөз тапмады.
Гүнәсини аклар ялы
Йүрегине сөз топлады.

Эмма вели даш гапыдан
Гечип барян пишеклилер,
Тогалаҗык машынлылар,
Ябылылар, эшеклилер,
Агач-демир аяклылар.
Эгинлери гушаклылар

Онуң әхли „аклавыны“
Пешмек ялы учурярды.
Шол мертлере гөзи дүшсе,
Ялан сөзден хамыр ясян
Оклавыны
гачырярды.

Гара йүзүн гиҗә тутуп,
Ене гелди обасына.

„Мен нәдейин?!“... Ичин тутуп,
Геңеш салды бабасына.

„Хүмм!“ дийди-де ере бакды
Тогсан яшлы Умман баба,
Ченден гаты газапланса
Бир „хүмм“ эдип, дымян баба...

Оба гайдып геленден соң
Докузынжы анна өтди.
Этегини элне алып,
Гара йүзүн ашак салып,
Башлыгының янна гитди.

...„Бар, ишләбер... арпа сув тут!..
Ханха панус... ханха әдик!“
Ики эглип чыкып гитди
Әдимини чалшык әдип...

Бир азажык гөвни гинәп,
Гарагына нур чайылды.
Бейле сөзе,
Бейле йүзе
Йүз разыды, мүң кайылды.

Күнжи ялжак ыш гөркезди
Ёлундакы гара петик.
...Ынха инди ылгашлап йөр,
Гиҗе-гүндиз иши етик.

Панусыны йылпылладып,
Пелден-пеле леңкилләп йөр.
Гапдалындан торгай учса,
Гөзи петрәп, зиңкилләп йөр.

Бөветлери тапбатлап йөр
Көне диңлең арасында.
Өзи билен геплешип йөр
Өз этмиши барасында.

Мүң пикириң юмагыны
Сарап йөрди, чөзләп йөрди.

(Әхли эден этмишлерин
Сакгал биле гизләп йөрди).
...Гөзедүртме гараңкыды.
Бир атызы дүзләп йөрди.

Бирден онуң гулагына
Ат тойнагның сеси етди.
Чөзләп йөрен юмагының
Гап билинден кесип атды.

Бир серетсе, дув-ак болуп
Көне таныш ёрга гелйәр.
Ондан бетер дув-ак болуп
Ёкарсында Бугра гелйәр.

„Бир азажык ыш гөрнүпди,
Оҗагазам сөнди ...“ дийди.
„Зыяны ёк! Нәтсе этсин,
Секиз бөлек дограп гитсин,
Эл гайтарман инди!“ дийди.

Бугра болса сессиз-үйнсүз
Гечип гитди угры биле.
„Эшек“ билен иши ёкды,
Башагайды сыгры биле,
Гойны биле, гайры биле...

Ики акыл, ики пикир
Бир-бириндеп сова дүшди.
Ики дамҗа
ажы гөзяш
Өңүндәки сува дүшди.

Эй, сен Гөзяш, инди билдим,
Ене нәмәң нышаны сен:
Бигайратлаң
умытҗыгы,
Бинамыслаң
пушманы сен.

* * *

Кэн йыл гечди ондан бэри.
Колхозында ишлэп йөр ол.
Газан ялы башын яйкап,
Додакларын дишлэп йөр ол.

...Ийсе-де бар,
Гейсе-де бар,
Чигит ялы зар зады ёк.
Бир серетсең—бар зады бар.
Бир серетсең—бар зады ёк.

Иенининң—сиңңиди ёк,
Геенининң—батныгы ёк.
(Ол сиңңидиң, ол батныгың
Ер йүзүнде сатлыгы ёк.)

Не гара ол, не-де ак ол,
Не-де бар ол, не-де ёк ол.
Гүнэсинден бошаса-да,
Хакыдадан бошанок ол.

Зэхмет билен,
азап билен,
Агы,
өкүнч,
җебир билен,
Ынсабының хапасыны
Сүпүрсе-де сабыр билен—

„Гел!“ диенок оңа хич ким.
„Гит!“ диенок оңа хич ким.
Ил-гүнүң өз җезасы бар,
Довам эдйэр ёвуз хөкүм...

1961—62.

ГОШГУЛАР

УРУШ, ЕҢИШ, ЗЭХМЕТ, СӨЙГИ

ӨМРҮМДЕ БИР ГЕЗЕК ЯЛАН СӨЗЛЕДИМ

Өмрүмде бир гезек ялан сөзледим,
Багышла, көшегим, багышла мени.
Нэдип алдамалын, саңа дөзмедим,
Дурмушда хемме зат болян экени.

... Онда яшаҗыкдың. Дил битип яңы,
Зордан оны-муны сорап билйэрдиң.
Бири бир зат дийсе, эҗе-какаңы
Гыгырып, гапыдан аглап гелйэрдиң.

Дерревем өйкэңи ятдан чыкарып,
Боюма-боюма бөкердиң ене.
Оюнҗаклаң барын гапдан чыкарып,
Үйшүрип өңүме дөкердиң ене.

Мен-де чагалыгмы ядыма салып,
Билеҗе ойнардым оюнҗакларңы.
Кичиҗик „мөҗеги“ элиме алып,
Ковалап болардым „гоюнҗыкларңы“.

Эҗең хем „гүҗүгиң“ бөврүне уруп,
„Мөҗегиң“ үстүне топулдырарды.
Бизиң бу ойнумыз гөвнүңден туруп,
Сени җак-җакладып, көп гүлдүрерди.

Үмбилмез чагадың. Бүтин дүнйэни
Сув-сил алайса-да хабарың ёкды.

Сең багтың үстүнде турян говганы
Сайгарара аклың етишенокды.

Шонда мейлетинлик лыбасын гейип,
Вагона мүнемде Ашгабадымдан,
„Кака, кака, нирә гидйәрсиң?“ дийип,
Гөзлериң сыканың чыкмаз ядымдан.

Сени көшешдирмәң аматын тапман,
„Дайыңлара!“ дийип, алдапдым шонда.
Гол булап галаңда гөзлериң гырпман,
Вагондан посалар ёллапдым шонда.

Ашгабатдан гидип Берлине ченли,
Еңиш билен гайдып гелдим саг-аман...
Не шо гүне, не-де шу гүне ченли —
Адам оглун еке гезек алдаман,

Алдапдым шо гезек, алдапдым сени.
Багышла, көшегим,
Багышла мени!

АТ ДАКЫЛМАДЫК ГАХРЫМАНЛАР

Орта бойлы алчак агам
Өз дулунда өлмеди.
Бу вагта чен еди, секиз,
Он...
персентли болҗак агам
Гитди, гайдып гелмеди.

Гитди шейдип
мильон-мильон
Аталардыр агалар.
Ине шейдип өнмән галды
Ене-де бир шонча мильон,
Ене-де бир шонча мильон
Дүнйә инҗек чагалар.

Кәте-кәте дүрли ойлар
Хемра боляр адама:

Дүнйә инҗек шол чагалар
Дүшди шу гүн ядыма.

Шу сетирлем шолар үчин
Болсун — диййән — ядыгәр.
Олар атсыз болсалар-да,
Мүңләп энәң йүрегинде
Ол эзизлең ады бар.

ЕҢИШ

Январдамы,
Апрелдеми,
Майдамы,
Я башга айдамы — гелеркәң хачан?
Чөзүлйәнчә бу совалың җогабы,
Миллион өмүрлери әкитди аҗал.

Гарашдык биз Саңа гөзүмиз ёлда...
Эмма вели Саңа гарашмак диймек
Сөйгүли бир гыза гарашан ялы
Эрик саясында ах чекмек, көймек
Дәлди. Оңа гөрә хас улы затды,
Етипдик биз Саңа гөрешлер билен.
Ол гөрешлең ничик гөрешдигини
Диңе гарашан дәл,
Гөрешен билер.

Гарашмак, гөрешмек — бу ики дога!
Бири арзув берди, бириси ынам.
Шол ики доганың болан еринде
Мыдам бола-бола гелйәнсиң Сенем.

Хем-ә арзув этдик,
Хемем ынандык.
Ынанмагмыз үчин себәп-де көпди.
Ленин аклы билен гечилен ёллар
Саңа етмек үчин улы мекдепди.

Ол мекдеп мазалы таплапды бизи,
Ол бизе берипди шейле бир сапак —

Ол сапагың ничик сапакдыгына
Шонда гөз етирдик ене бир сапар.

Гечдик биз шейле бир улы сынагдан,
Ондан гечҗегмизем билйәрдик башда.
Йөне вели ондан гечҗекдигмизи
Билмек бир башгады,
Гечмек бир башга.

Ахыры бизинки болмалыдың Сен.
Шейле болҗакдыгам аныкды җуда.
Йөне вели нәче пида чекмели,
Нәче герчеклерден дүшмели җыда? —
Шонуң аныгыны билемзокдык биз.
Өңүнден чөзерден кынды бу совал.
Эмма вели нәче пида чексек-де,
Бизиң елкенмизе урярды шемал.

Арзувдан, ынамдан дөрән шол шемал
Урярды елкене. Долярды елкен.
Шоң ялы шемалың болан еринде
Диңе
илерлигне гидилҗек экен.

Өлмедиклер
Сени газаныпгелди,
Гелмедиклер
Сени газаныпөлди.
Шейдип сен ахыры бизиңки болдуң...
Диймек бир хакыкат мең үчин белли:

Өмүр — адам үчин гыммат зат. Эмма
Өлүм хем герек зат исләнде дөвүр.
Өлүмсиз гөреш ёк,
Гөрешсиз Сен ёк,
Сенсиз болса
киме герекмиш Өмүр!

СОЛДАТ МЕН

Дүнйә биле инип Ватаным билен,
Ярым өмри бейләк атан солдат мен.

Лениниң өзүнден ак пата алан,
Агыр сөвешлерде утан солдат мен.

Кремлден медет тапып йүрегме,
Сөйгүлим дек мәхрим берип ярагма,
Гар гуҗаклап яр билиниң дерегне,
Еңиш ёлларында ятан солдат мен.

Эне топрагымы йүз гезек өпүп,
Хер гезек өпемде мүң кувват тапып,
Җоннук иңңежигме сапагын сапып,
Ок дешен шинелин чатан солдат мен.

Җеңңелден җеңңеле, чөллерден чөле,
Күкрегми яладып тупана, еле,
Өз гүлли җораплы әдигим биле,
Европаның ярсын өтен солдат мен.

Берлиниң үстүнде байдагым дикип,
Махоркамы долап, бир чилим чекип,
Бәш йыллап ёлума гөзлерин дикип,
Гарашан ярыма етен солдат мен.

„А“

Илкинҗи мугаллымым Нурягды Агаеве

35-нҗи йыл. Сентябрың 1-и,
Гүйзүң илки гүни. Иң аҗап пасыл.
Ядымдан чыканок хенизе ченли,
Соңкы деме ченли чыкмазам асыл.

Мекдебиң дерегне — кичиҗик кепбе,
Партаның дерегне — ясама стол.
Хер стол башында дөрт саны чага,
(Кәбиринде бәш хем болмагы ахмал).

Хер чагаң элинде —
Йөнекей галам,
Хер чагаң өңүнде —
Суратлы „Харплык“.

Гөйә өзүмиз хем харплаң өңүнде,
Дүзүлшип отуран дүшнүксиз харпдык.

Харп бизи тананок, биз болса харпы,
Харп бизе середйәр, биз болса харпа...
Онянча-да бирден гаража кепбәң
Гызылжа гапысы ачылды жарка.

Әтледи гапыдан бир улы адам.
(Яшыны хасаплап отурсам инди,
Улы болуп гөрнен шол улы адам
Йигримә-де етмән экени шинди).

„Салам!" дийип, йүзүмизе серетди.
Биз болса хич зады гөрмедик чага,
Не-хә жогап бердик, не-де гозгандык.
Гөйә бакан ялы уллакан дага,
Хеммәмиз аңкарып йүзүне бакдык.
(Йылжыраклап бизе середйәр олам).
Өңүмизде болса —
Суратлы „Харплык".
Ене-де үч депдер,
Ене бир галам...

Илкинжи саламы шондан өврендик.
Саламы озалам билйәрдик вели,
Салам диен сөзүң улы манысын
Илки өвредипди мугаллым дили.

Илкинжи эдеби шондан өврендик.
Эдеби озалам билйәрдик вели,
Эдеп диен задың улы манысын
Хас айдың эдипди мугаллым дили.

Илкинжи „А" харпын шондан өврендик.
„А" харпын озалам билйәрдик вели,
„А" диен харпдан соң „Б"-ың бардыгын
Илки өвредипди мугаллым дили.

Ватаның башына иш дүшен гүни,
Москваң үстүне чөкенде булут —
Биз үчин илкинжи болушы ялы,
Ене-де гитди ол илкинжи болуп.

Гидиши, гидиши —
Гелмеди гайдып...
Яшыны хасаплап отурсам инди,
Хениз өйленмедик Назар оглумың
Яшына-да етмән экени шинди...

Аягымы дирәп ериң шарына,
Элимде гөтерйән гүнүң шарыны.

Э. Межелайтис.

* * *

Аягымы дирәп ериң гершине,
Элими узатдым Гүнүң киршине.
Үч-дөрт гезек заңңырдадып гойбердим.
Дүнйәң йүзи оваз болды дуршуна.

Гүнден Ере ченли узалан тарлар
Шу сөзи дынгысыз гайталаярлар:

— Диңле сен, диңле,
Эй, адам оглы.
Бизи чалмагам
Өзүңе баглы.
Бизи ёлмагам
Өзүңе баглы.

Бир тарапымыз
Гүнүң элинде,
Бир тарапымыз
Сениң элиңде.

Алтын тегелек
Гүнли тарапым,
Гиден „көмелек"
Сенли тарапым.

Көмелеклери
Каклап билмесең,
Гөбегин ёлуп
Оклап билмесең.

Берен сүйдүнден —
Ерем нәразы,
Берен нурундан
Гүнем нәразы!..

Ерден Гүне ченли узалан тарлар
Шу сөзи дынгысыз гайталаярлар.

СОСНА АГАЖЫНЫҢ ӨҢҮНДЕ

Яраярсың хайыра-да, шере-де:
Сени өврүп боляр свитере-де.

Сени өврүп боляр
Акжа жемпире,
Гөкже жемпире,
Гейдирмеклик үчин хол барян гыза,
Янындакы кемпире.

Сени өврүп боляр
Ока, дәрә-де...
Ине, шоңа гөрә-де
Яныңда көп эглендим,
Алныңда көп ойландым.

УТАНЧ

Ол адам курортда саташды маңа.
Назаркерде адам. Нурана адам.
Бир жайда бир айы биле гечирдик,
Бир айлап дем алдык меңзеш ховадан.

Чуңлук алан ялы дүйпсүз дерядан,
Гөзи чуңды. Ичи дуршуна нурды.
Уклап ятырка-да ол нуруң мәхри
Габагның дашындан ловурдап дурды.

Гөзлери-де жомарт. Эли-де жомарт.
Жомартды йүреги. Жомартды дили.
Йөне өз битирен хызматы хакда
Бир агыз геплетжек болайсаң вели,

Чекип алмалыды хер бир сөзүни...
Пыяда гечипдир Европаң чөлүн.
Аягын гоюпдыр Дунай боюнда,
Шпрей жеңңелинде жайлапдыр элин.

... Ене биле баряс багың ичинден.
Мен аяклы барян, олам пишекли.
Бир марал деңимден озуп геченде,
Бирден ики әдим өңе дүшмекчи
Болдум-да, ене-де эндамым дыглап,
Гоңшымың деңине чекилдим кем-кем.
... Шейле герчек киши гүйже мәтәчкә,
Адам өз гүйжүнден утанжак экен.

Бир гүн буйсанч билен гөзяшын гизләп,
Өй дурмушы хакда ачды ол гүррүң.
Үч оглы бар экен. Үчүсини хем
Фашистлер бир дардан асыпдыр бир гүн.

Азовың янында, Дон жеңңелинде
Дерексиз йитипдир ене бир гызы.
Кемпирем өлүпдир. Инди бир өйде
Дөрт дивар ичинде ялңыз бир өзи.

Соң менден сорады: „Нәче чагаң бар?"
Дийдим: „Эслирәк бар, үч саны огул,
Шончарагам гыз бар. Иң токаржамыз
Мекдепден аттестат гетиржек шу йыл..."

Диңлейәр, гуваняр. Ене сораяр.
Мен болса дүшнүксиз йыгрылян кем-кем.
... Шейле ажап адам багта мәтәчкә,
Адам өз багтындан утанжак экен.

ЙЫЛЛАРЫҢ ПАРХЫ

Тораңңылаң саясында инерче дек бөкен гүнлем,
Гөк йылгынлаң арасында шөвүр барын чекен гүнлем,
Бир гөзелиң яңагына поса барын экен гүнлем,
Инди гөрсем — үч йыл экен,
Бир гүнмүкән өйдүпдим.

„Хачан гелжек, агам?“ дийип, ак инише чыкан гүнлем,
Ене гелип гарып чатмаң гап бөврүнде чөкен гүнлем,
Кечә гачан говурганы жүйже ялы чокан гүнлем,
Инди гөрсем — дөрт йыл экен,
Мүң йылмыкан өйдүпдим.

ЧӨРЕК

Ир махал язжакдым шужагаз шыгры.
Эмма тапылмады язмагың угры.
„Хордум. Гызыл ачдым. Диледим чөрек...“
Бу сыры ачмагың мөхлети герек.
(Отуз яша ченли васп эдип гүлүң,
Чөрегиң васпына етдими элиң!?
Кырк яшыңа ченли санап „Айтерек“,
Ядыңа дүшдүми диленен чөрек!?
Соң капыя гөзләп Космоса, Хемра,
Белент ишлер билен болдуң сен гүмра.
Инди бир азажык якынла ере.
Чокайыңы гей-де,
Пыяда йөре!.)

... Оба, оба, оба, ене-де оба.
Өйлер меңзәп отыр агыр китаба.
Херсинде мүң путлук хасратлы сетир.
Башыңы яйка-да, ока-да отур.
Турбалардан чыкяр үйтгешик түтүн.
Ол түтүн сачыды яндагын, отун.
Гара булутлара чолашып сачлар,
Огшашяр. Догуляр күмүш ягышлар.
Күмүшден догуляр тылла дек чөрек.
Онам фронт үчин ёлламак герек.

... Оба, оба, оба, ене-де оба,
Хер ничик
ач өлмек
Болмаз-а... тоба!
Он алты яша-да етмәнсиң энтек.
Берерлер ахыры бир дөвүм төтек.
... Гечдим бир обадан. Ынха икинжи.
Агыр зат бор экен
Дилег чекинжи.

Йүрек „Совул!“ диййәр, гөвнәнок аяк,
Бейни хем гөвнәнок... Ёл болса узак.

Ахыры йүрегми багладым даша.
Яша, ачык дуран кепбежик яша!
Совулдым. Гап дулда сары гайтарма.
Гирдим. Гарашмады арзым айдарма.
„Гел, жиги! Гел, жиги!“ Гөркезди төри.
Бай, бай, кын бор экен
Дилегиң тәри...
„Вах-ей, вах-ей, вах-ей!“
Турды сычырап.
(Чишлериндеи гачды өкжесиз жорап).
Гап бөвре ылгады. Бош чыкды сачак.
Уялды. Йыгрылды мейданлы гужак.
„Нәтсемкәм!?“ Эллерин етирди яка.
„Жиги, азажык дур!“ Ылгады гапа.
Эсли салымдан соң доланып гелди.
Найынжар серетди: гөзлери өлди...
Сесини чыкарман,
Серетди ашак.
Леблер пышырдады: „Гоңшуда-да ёк...“

... Гирмесе-де гарна бугдайдан чөрек,
Яным билен гитди
Бугдайдан йүрек.
Саг-аман говшурды бармалы ерме...
... Ажыксам, Сен гызы
Ятлаян херне.
Бир ерде бардыгың билседим ирден —
Гүнортана етмән барардым бәрден...

Отуз йыл... Яшыңам барандыр чене.
Болансың бирейиәм чал сачлы эне.

Зыяны ёк. Менем чал сачлы ата.
Аклыкда душушсак
Ажап бор гайта.

УРУШ ДӨВРҮНИҢ ЭНЕСИ

Күмүш гүляка,
Алтын билезик,

Шелпели гупба,
Көкенли йүзүк,

Ики тенечир,
Бир күмүш сагат
Еңиш фондуна
Говушды совгат.

Гупбаң ичинде
Бир кичижик хат:
„Ат, фашисти ат,
Ат, фашисти ат!“

Өңүнде гол ёк.
Ызында гол ёк.
Кимдигин хенизем
Билип боланок.

„Ат, фашисти ат,
Ат, фашисти ат!“
Айдыма өврүлди
Бу кичижик хат.

Бисоватжа хат,
Икиже сетир.
Не-хә нокат бар,
Не-де терсотур.

Гарашдык бир гүн,
Гарашдык үч гүн.
Совгадың эесин
Билмеди хич ким.

Гечди отуз гыш,
Гечди отуз яз.
Хенизем оны
Биленок колхоз.

Бир өзи билйәр,
Онсоңам Ватан...

Совгат этмеги
Өврен шу хатдан...

ОКЫЖЫНЫҢ „АЛТЫНЫҢ БИРИ“ ХАКЫНДАКЫ СОВАЛЛАРЫНА ЖОГАП

Гызларың говусы гышык чатмадан чыкар.

Накыл

Чатмадан чыканда гызларың говсы,
Гупбадан эшдилер сазларың говсы.
Бир гупба йүз өе яйрадар бушлук,
Гышык чатмаларда оянар яшлык,
Бир гыз ики болар.
Соң етер үче.
Онсоң ики үче... Гөркленер көче.
Алты бойдаш жора уграрлар бәри.
Өңүн башлап гайдар алтының бири...

Бири дага меңзәр, бәшиси гая...
Даг гыз бедре саллар кырк гулач гуя.
Чепиксиже оглан бир ерден чыкар.
Гелер-де даг гызың өңүнде чөкер.
„Армавериң, гызлар!..“ Бедрәни гөтәр.
Бедре-де титрәр, огланам титрәр.
„Бар болуң!“ Ыылгырар гызларың говсы.
Азажык эпилер дызларың говсы.
Меле ери өпер сачларың говсы,
Мегер, он едидир яшларың говсы...
Ачыкдыр гөвүнлер, тәмиздир йүрек.
(Тәмиз сөйгә мыдам тәмизлик герек)

Эрнинден сув берен күмүш бедрелер
Чайканып, чайканып өе гидерлер.
Гаңырлып, гаңырлып алтының бири,
Өйлерне етйәнчә середер бәри.
„Бай, бай, йигит чыкып
гидипсиң сенем!..“
Көрәр яш йүрекде кичижик ынам.
Гирер гышык чатма гүллериң говсы.
Япар гапыкилми эллериң говсы.

... Гүн гечер, ай гечер.
Шол гапыкилим
Айсыз гижелерде серпилер телим.

Шондан янып чыкар шемлериң говсы.
Гашыны чиркизер демлериң говсы.
Тапылар дүнйәде сөзлериң говсы,
Гөзүңе баканда гөзлериң говсы.
Гөзлер бир-бириниң суратын чекер,
Ачлык, хорлук, уруш, ядыңдан чыкар.

Уруш тамам болар. Он яшар Еңиш.
Мис реңк йүзлере чайылар күмүш.
Ак жая өврүлер шол гара чатма.
... Шахыр, сенем инди гаралып ятма.
Столда бош ятыр Сөйгиниң иги.
Айла, пырла, эгир —
Дыңзасын Сөйги!

... Сөзден пишге дөрәр, пишгеден шыгыр.
Алты саны бенди эгирер багыр.
Дөрт я бәш болյандыр
айдымлаң бенди.
Бу нәм үчин бейле — алтыка инди?
Адалатлы болар шахырлык кәри.
(Етсин җоралорың херсине бири!)

... Яңы йигитликден сайланан шахыр.
Элли яшлы багша гошгусын говшыр.
Эййәм элли бәше етендир багшы.
Хенизем гылтыздыр айдымың нагшы.
Агтар ол, агтар ол, ене-де агтар...
Бир гүн ярыгиже күкрәр дутар.
Җәгилдәп догулар сазларың говсы.
Богун-богун сөкер гызларың говсы.

... Гой, җогапсыз галсын иң соңкы совал:
„Ким ол гыз? Нире де?"
Билмек хөкман дәл.
Ол мениң өз сырым. Җогабы — сессиз.
Ол сыр
өзүм билен
Мазара гитсин.

Бәгүле өврүлип
Чыксын пашырдап.
Шол гызың адыны
Тутсун пышырдап.

СӨЙГИ ПОЭМАСЫ

I

Огланлык дөврүмди. Сөйдүм бир гызы.
Ёк, ёк, бей диерден иррәкди хениз.
Өз янымдан сөййән ялы болсам-да,
Сөйгим басдашлыкдан бәррәкди хениз.

Окувдан соң баха санашыгында
Артык, кем болайса бир бәшлигимиз,
Сөйгиниң дерегин басдашлык тутуп,
Болмазды ышк диен мәтәчлигимиз.

Шейдип гечип гитди огланлык дөврүм.

II

Җахыллык дөврүмди. Сөйдүм бир гызы.
Ол хем маңа сөййән ялы бакарды.
Эмма залым урущ ара дүшди-де,
Херимизи бир гапыдан чыкарды.

„Сөййән!" сөзүн сөзлемәге етишмән,
Чыкдым яш башымдан нан гөзлегине.
(Энең, җигилериң ач бурлуп йөркә,
Нәдип середерсиң гыз гөзлерине!)

Шейдип гечип гитди җахыллык дөврүм.

III

Йигитлик дөврүмди. Сөйдүм бир гызы.
(Агыр гүнлер болса болупды тамам.
Еңиш нуры билен ягтылан гөзлер
Бизиң өймүзе-де берипди салам).

Эмма ол сөйгимем баша бармады.
Ене асгын чыкдым ойнан ойнумдан:
Ери, сөййәнини айдып билмесең,
Ким самсык аслышар сениң бойнуңдан!

Шейдип гечип гитди йигитлик дөврүм.

IV

Дәлилик дөврүмди. Сөйдүм бир гызы.
Дийсе-де бабалар: „Сагынянча саг,

Дәли ики гезек өйәр оглуны!“
Не-хә дәлилигим эчилди сылаг,
Не-де сагатлыгым...
Сылага дерек
Уллакан бир сынаг холтумын ачды.
Дийдилер: „Кырк халат, кырк мүңем манат!“
Жүбими чөврүдим: кырк көпүк гачды.

Шейдип акыл берди дәлилик дөврүм.

V

Кәмиллик дөврүмди. Сөйдүм бир гызы.
Гүнде бир гөрмесем карар тапмадым.
Ики гөрсем, үч гөрмеги арзувлап,
Үч гөрсем, дөрдүнҗә арзув топладым.

Сөйдүм, сөйди... Эмма вели сизи-де
Унудып билмерин башкы сөйгүлер.
Махал-махал сизи ятладыгымча,
Сизиң жораңыза сөйгим бейгелер.

Шейдип гечип баряр кәмиллик дәврүм.

ЯШЛЫК ДРАМАСЫ

Мениң йигит вагтым,
Сениң гыз вагтың...

Ыбрайым Юсуп

Гаңңалың оюнда — Теженде галды
Мениң йигит вагтым, сениң гыз вагтың.
Окгечмез йылгынлаң ичинде галды
Мениң йигит вагтым, сениң гыз вагтың.

Бир яндан урушды, бир яндан хасрат,
Хасрат болчулыкды, хезиллик гахат.
Шол ёвуз йыллара гелипди габат
Мениң йигит вагтым,
Сениң гыз вагтың.

Дәрилер янярды, ыс көпелйәрди,
Гидйәнлер гелйәнден хас көпелйәрди,
Тойлар азалярды, яс көпелйәрди,

Мениң йигит вагтым,
Сениң гыз вагтың.

Сөйүшмек дүшмежек ялыды яда.
Эмма сөйги диен жадылы зада
Хөкүм этмез экен хич хили када.
Хениз йигит вагтың,
Хениз гыз вагтың.

Диердим: „Герегим, чен болды, ойлан!
Әхли бойдашларың башлары боглан...“
Сен диердиң: „Гаррап барярмың, оглан?“
Әвмәң өз вагты бар,
Сабрың өз вагты!

Бойнуңдан гелерди жеңңелиң ысы,
Гойнуңдан урарды туммулиң ысы,
Демиңден күкәрди мүң гүлүң ысы
Мениң йигит вагтым,
Сениң гыз вагтың.

Кем-кемден голайлап лебиңе лебим,
Чабырап башланда демиңе демим,
Нәз билен итердиң: „Ханы эдебиң?
Сөйги булашмазмы
Эдеп аз вагты?..“

Онушмалы бордум сачларың ысгап,
Леб гадаган вагты — олам бир хасап.
Йөне бейле хасап дүшмезди аңсат:
Хасап йитйән экен
Дызба-дыз вагтың.

Чыкармы ядымдан шол тәсин пурсат?
(Чыкҗак болайса-да бермен ругсат!)
Гурсагмың үстүнде гүрсүлләп гурсак,
Кетениң ичинде
Гызыл көз вагтың.

Сагатлар тиз гечди, тиз гечди шейле.
Яңҗа-да гушлукды, болупдыр өйле.
Сен дийдиң: „Пылан жан, гайдалы өе,

Йигдиң өз вагты бар,
Гызың өз вагты".

Шо махал ёкардан гелди бир оваз,
Серетсем, торaңны уруп дур перваз:
„Ашыклар, ене-де сабр эдиң бираз,
Гөрмәндим саямың
Бейле яз вагтын!"

Деря хем сесленди: „Этмәң әтияч,
Сизе каст этҗеге тапарын алач.
Сизиң кимин бирек-биреге мәтәч
Гөрүпдим не деря,
Не текиз вагтым".

Асманда пел-пелләп бир гожа бүргүт,
Гыгырды: „Сиз җуда мынасып җүбүт.
Йөне вели гыша галайма, йигит,
Миве етишдими —
Йыгна гүйз вагты!"

Токай бүргүдинден алып ак пата,
Гыша галмазлыга эдипдик вада.
Я сен сада болдуң я-да мен сада,
Бирден тупан гопды
Дүнйәң яз вагты.

Билмедим, нәмәниң хесиби болды,
Энең бир савчының есири болды.
Шейтди-де өзгәниң несиби болды
Мениң йигит вагтым,
Сениң гыз вагтың.

Атдылар машына. Сес этдиң аглап.
Топулдым. Чекдилер голумдан товлап
Бир мензиле гитдим ызыңдан ылгап,
Гөк күртелем болсаң,
Энтек гыз вагтың...

Бир гужак алынсач, бир гужак чокул,
Үч гужак әрүмсач, он гужак акыл —
Шунча хазынаны бир күртә букуп,

Йитдиң гөзлеримден
Даңың саз вагты.

... Догры ай ярымдан доландың сен соң.
Өң меңкидиң вели, меңки дәл онсоң...
Шонда мен дийипдим: „Сен багтлы болсаң,
Хем-ә мениң багтым,
Хемем өз багтың".

Шо бада йүзүнде гөрүнди үнҗи.
Гөзлериңден гачды үч саны хүнҗи,
Соң гачды дөрдүнҗи, онсоң бәшинҗи...
Шолды иң мерт вагтың,
Иң эҗиз вагтың...

„Ичерде отурсам — йүрегим гысяр.
Даша чыксам — асман депәмден басяр".
Шу гошгың хенизем багрымы кесйәр,
Тас шахыр болупдың
Чувалгыз вагтың.

Тас шахыр болупдың. Бордунам, белкем,
Шахырлык янгындан башланян экен.
Ене гайдып гитдиң. Совашдым кем-кем,
Шонда-да кувват сен
Хер ялңыз вагтым...

Ким болса-да саңа саташан киши,
Чагалаң багтына саг болсун башы.
Йөне сең башыңа салайса гышы,
Гиҗә өврүлмезми
Оң гүндиз вагты?

Чүмдүрсе элиңе екеҗе тикен,
Шол тикен мүң болуп багрыма чөкер.
(Шыгрыма дүшүнер ышк йүкүн чекен,
Чекмедик йитирер
Өз эзиз вагтың).

... Арада айландым Теҗен ерлерне,
Яшлык йылларымызың гечен ерлерне,
Середип гөзяшың сечен ерлерңе,

Гечирдим бир гиже,
Бир гүндиз вагтым.

Гаңналы хем отыр өңки еринде,
Тораңңы хем отыр өңки еринде,
Шол деря хем ятыр өңки еринде.
Бир тапмадык задым өңки ериңден —
Мениң йигит вагтым,
Сениң гыз вагтың.

АТА, ЭНЕ, ПЕРЗЕНТ, ӨМҮР

ӨМРҮМЕ ПЕНТ

Шахыр! Шахырлыгың чын болян болса,
Сөнүп, янып, ене сөнүп, янып гит.
Ынсанлык язгыдың чуң болян болса,
Гара ере чүмүп,
чыкып,
чүмүп гит.

Хем акыл бер, хем илиңден акыл ал,
Китапдан дәл, гара ерден накыл ал.
Алан задың демиң билен якып ал.
Соң ене-де ериң сүйдүн эмип гит.

Даг ёлуна, чөл ёлуна белет бол,
Даг ёлунда — чат ачмаян полат бол.
Чөл ёлунда — тиркеш-тиркеш булут бол,
Тешне гөрсең, додагына дамып гит.

Ёл агырдыр: мүң яныллар, өчүлер.
Багтлы ёллар кынлык билен гечилер,
Ел ыгына шаглап гитсе гечилер,
Сен өкүз дек
еле гаршы ыңып гит.

Багт гайланса үч байлыгы илки ал:
Ылгап барып саглык билен эрки ал.
Яны билен чувал-чувал гүлки ал,
Соң тапылар, галан заты зыңып гит.

Дост пайланса „әбер!“ дийип гыссанма.
Аландан соң — гысгалтма хем гысгалма.
Дилег этсе — гөзлерңи хем гысганма,
Бирин бер-де,
бири билен оңуп гит.

Ха чарык гей,
Ха чокай гей,
Телпек гей —
Пархы ёкдур: гейсең болар эркек дей,
Йөне вели шыпбылдама чепек дей.
Айна гончлы әдик ялы доңуп гит.

Сорасаң айдайын кыямат недир?
Эркеклер овнаса — кыямат шодур.
Хер башы телпеклә гоймагын гадыр.
Бәш телпеги бир гыңаҗа даңып гит.

Гөзеллиги
сор багрыңа өйкенңе.
Сөйүлсең сөй, сөйүлмесең сүйкенме.
Сөйги хем гошгудыр! Кишә өйкүнме,
Өз мөхрүңи, өз көзүңи гоюп гит.

Еңип яша: ахырда ең, башда ең,
Томусда ең, язда, гүйзде, гышда ең.
Сөйгиңде ең, гайгыңда ең, ишде ең —
Бир
огулдан
еңилип хем еңип гит.

Еңсин огул
дил билен дәл, иш билен,
Сеңкә гөрә хас йитирәк хуш билен.
Аяк дәл-де, парасатлы баш билен
Еңсе огул — гөзүң рахат юмуп гит.

Гөзүң сүртүп мерхум энәң алнына,
Бир аглапдың. Инди бери аглама:
Өз балаңы элиң билен җайлама,
Нобатыңда меле ере сүмүп гит.

Дүнйә гелмегиң-де нобаты ягшы,
Ене өлмегиң-де нобаты ягшы.

Мен диңе бир затда нобата гаршы:
Дост өйүнде ислән чагың гонуп гит.

Башарсаң — көплүгиң ичине гарыш,
Таньшдан дост тутун, ятлардан — таныш.
„Җигулиң“ ичинден гөзлеме дурмуш,
Көплүк билен автобуса мүнүп гит.

Көпелсин өйүнде йүрекдеш мыхман —
Яры ишчи болсун, ярысы дайхан.
Элбетде, алымам, шахырам хөкман!
Үйшүп, чашып, чар тарапа эңип гит.

Шейле достлар билен гезсең бир селлем —
Етерсиң иң улы матлаба ченлем.
Гадамың гиңден ур!
Кырк билен Эллем
Яңы гечди.... Яш хакында дымып гит.

Халы вагтың меңземегин килиме,
Дири вагтың гыссанмагын Өлүме.
Өчен вагтың өйкүнмегин чилиме —
Ичи көзли ожар ялы сөнүп гит.

Ене бир сөз (магтанмак дәл, өвүт дәл):
Мазарыма даш отуртмак саргыт дәл.
Меле ериң астында-да даш гыт дәл,
Бакылык шол:
Шол дашлара сиңип гит.

ХАНХАҖЫКГА...

Ятлананда гелҗек гүнлер,
Ядa дүшди гечен гүнлер.
(Ханхаҗыкга!
Ханхаҗыкга!
Салгы берер теженлилер...)

... Шүдүгәрден гидип барян,
Өңүмден бир оба чыкя.
— Нирде, мама, пылан оба?

— Ханхажыкга!
Ханхажыкга!

Бүдресем-де гидип барян,
Чыкяр деря, чыкяр гуйы.
Ажы, сүйжи салкымлардан
Долуп отыр деряң бойы.

Гол узадяр гавун, гарпыз,
Ыза дартяр гызган, сыркын,
(Бири гөйә боржун үзйәр,
Бири аляр көне хакын!)

Гидип барян жеңңелликден.
Өңүмден бир баба чыкя.
— Узакмыдыр пылан мензил?
— Узак нире! Ханхажыкга!

Не шәхере дүшйәр гөзүм,
Не-де оба, не-де көпрә.
Кәте дилим бала дегйәр,
Кәте дегйәр ажы кекрә.

Я гаррылаң гөзлерине
Чөп атдымы үмүр, салгым?
Белки, яшлык берип билер
Алыс ёлуң догры салгын.

Сүриң янда чопан гызы
Тирт берип дур аррык токла.
— Пылан мензил дашмы, уям?
— Ханхажыкга! Ханхажыкга!

Бир янында гара телпек,
Бир янында жотда чакгы,
Гөк тораңның саясында
Уклап ятыр гожа сакчы.

Бир тарапда топар чага
Гарпыз ёляр (сакчы ёкка!)
Өңки сораг. Өңки жогап:
— Вичжик, вичжик,
Ханхажыкга!

...Хенизлерем гидип барян
Огар-огар, тогар-тогар.
Кә өңүмден бүргүт чыкяр,
Кәте чыкяр тилки, шагал.

Гөзлериме гоня ары.
Аягымдан чыбын чакя.
Эмма өңе гитмек хезил
Выжданың пәк, калбың акка.

Ёллар узак, мензил агыр,
Агыр...
Йөне
Ханхажыкга!

ӨЗҮМЕ

Он үчми
Я он дөрт яшап,
Чепек гейип, иле чыкдың.
Галамыңы дула ташлап,
Чеп гулаклы пиле чыкдың.

Атаң өлди. Товланмадың.
Мөңңүрмедиң. Тогаланмадың.
(Я-да жуда огланмыдың?
Не себәпден бейле чыкдың?)

Ага гитди, ата өлди,
(Гезермикәң хүлли-хүлли!)
Йөне Сениң багтың гелди —
Энең билен ёла чыкдың.

Кабул этди аграс Теже
Бугдайлары гоңрас Теже
Буругса, буругсат, Теже
Бир от гөзләп, сейле чыкдың.

Алым Теже
Берди от дек бугдайорак...
Дабанларың дарак-дарак,
Сагдан ордуң, сола чыкдың.

Ер йүзүни бугдай эдип,
Хер дессесин богдак эдип,
Богдагыны байдак эдип,
Еңиш үчин ёла чыкдың.

Газдың газы, чыздың гошгы.
Есир этди гызлаң ышгы.
Хайсын гөрсең — шол хем ягшы.
Бир тәсинже
Овлажыкдың.

Мәледиң сен, мәледиң сен...
Бирин хасам халадың сен.
Бармы пулуң, халадың сең?
Ёкды. Деррев нола чыкдың.

Башкы Сөйгиң йыкды алдап.
Бөкүп турдуң... Болдуң солдат.
Гайдып гелдиң. Достлаң голдап,
Бир гөзели дула чекдиң.

...Сапак берди алым, хатдат,
Өйүң китап, йүкүң китап,
Гүндиз янып, гиже түтәп,
Шахыр болдуң, „молла" чыкдың.

Иллер саңа дийди шахыр.
Азда-кәнде адың захыр...
Дири вагтың болма пахыр,
Чыксаң
ловлап
иле чыкгын!

Шахырлык бир жаңлы кервен.
(Ёлда диңлен, өйде диңлен!)
Диңленмесең
ене деррев
Чеп гулаклы пиле чыкгын...

ӨМРҮҢ МАНЫСЫ

Ялаңач догдуң адамзат.

Магтымгулы

Аглап дүнйә инйәң адам диен зат:
Онсоң агың гүлкә гарышан герек.
Йөне вели гүлкә гарышмак үчин
Юрт абадан, дурмуш чаглашан герек.

Кем-кем кәмил боляң адам диен зат:
Онсоң сен жанлара жан гошан герек.
Йөне велин жана жан гошмак үчин
Багрың ил-гүн билен бадашан герек.

Кәте эжиз боляң адам диен зат:
Шонда гелип дердиң сорашан герек.
Йөне вели дердиң сорашмак үчин
Озал сени дертден горашан герек.

Бир гүн ялңыз галяң адам диен зат:
Онсоң абрай билен жайлашан герек.
Ыгтыяр бермерсиң аглашмак үчин,
Йөне биңгтыяр аглашан герек.

* * *

Гум хем өзи үчин хасыл беренок,
Сув хем өзи үчин беренок тагты.
Булут хем өз-өзүн ювундыранок,
Гүн хем өзи үчин сачанок ягты.
Хеммесиниң аладасы-гайгысы —
Бири-бириниң багты.

Хеммеси-де бири-бирине ашык,
Бириси сув берйәр, бейлекиси нур.
Бириси гүл ачса, бейлеки жошуп
Гүллериң үстүнден сечеленип дур.

Бириси супүрсе япрагың чыгын,
Бейлеки шол чыгдан ясаяр булут.
Ене-де шол чыгдан ясалан булут
Дагдан аšак инйәр бир деря болуп.

Ене-де дерядан дөрейәр булут,
Ене-де булуды яйрадяр шемал.
Шейдибем хеммеси бир хемра болуп,
Бири-бирисине берйәрлер кемал.
Элмыдама ал сен шолардан мысал,
Хем мыдама бол сен шолара мысал,
Ынсан.

* * *

Көчәмизден гечип баряр адамлар.
Кәбири шадыян, кәбири гамгын.
Нәмүчин шадыян? Нәмүчин гамгын?
Билесиң гелсе-де, сорамасы кын.

Асыл, сорап йөрмек герекмикә бир?
Кишиң гизлин сыры нәмәде деркар?
Догмак бар, өлмек бар...
Йөне дүнйәде
Нәче дийсең башга себәплер-де бар.

Көчәмизден гечип баряр адамлар.
Кәбири шадыян, кәбири гамгын.
Эмма шат гамланып,
гамлы шатланып —
Терсине болмалы болмагам мүмкин.

Бар, сен себәбини сорапмышыңам,
Бар, билипмишиңем. Нәм этжек онсоң?
Ёк, сен билмелисиң этжек задыңы,
Билмелисиң шахыр болмакчы болсаң.

КЕСЕЛ

Азык комиссары А. П. Цюрупаның ядыгәрлигине

Бу гошгыны бәш йыл озал таслапдым,
Ташлап билмән ене алдым элиме.
...Азык комиссары кичи адаммы?
Бир зат геплəп билсе—битйәр дилине.

Геплемән айтса-да, битйәр үмүне:
Гашын гымылдатса—дүшүнҗек хер ким,

Нәхили нан герек, ненеңси нахар —
Не-хә хайыш герек,
Не-де бир хөкүм.

Я-да ир-иймишлең хайсындан герек?
Дилиңи ярмакаң — хемме зат бисяр.
...ХК-а Советинде[1] межлис гидип дур.
Папкасын голтуклап,
Отыр комиссар.

Бирден отургычдан агдарлып гитди.
Бейхушды...
Гөтерди онларча голлар.
...Агшам улы оглуң ахвалын сорап,
Кеселхана гелди сердар огуллар.

Баш врач
Гүлдүрип акыллы гөзүн,
Сердарлара гарап, серетди ашак:
„Аркайын өтәйдиң. Хемме зат дүзүв.
Диңе ачлык. Онуң башга дерди ёк...“

Азык комиссары.
Кесели ачлык.
Или дойруп,
Өзи йыкылды бу гүн.
...Бир махал бир затдан гелмекчи болсаң,
Гелгин өлүм, шейле кеселден гелгин!

УЛЫ МАЗАРЫҢ БАШУЖУНДА

Гара Сейитлиевиң ядыгәрлигине

Сен өрән ир гитдиң,
Җуда ир гитдиң,
Эмма гич гитмели адамлардандың.
Энтеклер-энтеклер айдылмалыдың —
Адамдан ясалан айдымлардандың.

Сен җуда ир гитдиң.
Өрән ир гитдиң.

[1] Халк комиссарлар Совети.

Онки сынаң айдым билен долуды.
Сәхер билен көчә чыкып уграңда,
Улы дессе айдым барян ялыды.

Улумсы ялыдың. Көпетдага-да
Ашакдан серетсең гөрүнер шейле.
Эмма җүлгелерниң ичине гирсең.
Чагырар өзүниң иң пынхан өйне.

Ашакдан серетсең —
Улумсы дагдың.
Голай барсаң —
Иң бир кичилердендиң.
Сен ир гитдиң,
Җуда, җуда ир гитдиң,
Йөне гич гитмели кишилердендиң.

Сен ир гитдиң. Догран энеңден озал
Бу дүнйәден өтмек өрән бивагтдыр.
Йөне өлеңден соң йүзүңден сыпап,
Энең өпүп галса — олам бир багтдыр.

Эгер биз, ызыңда галан достларың,
Башуҗыңа гелип кәте-кәтелер,
Бир дем салым дымып гитмейән болсак
Я гойберйән болсак гайры хаталар —

Сен гүнәкәр дәлсиң о затлар үчин,
Ол биз дирилериң
өз гүнәмиздир.
Ол бизиң башарып билҗегем болсак,
Кән бир башармаян меселәмиздир.

Я-да иш-гүйч билен, алада билен,
Дүнйәң дерди билен болуп мүбтела,
Кәте гарры энең янына барып,
Ахвалын сорамак гелмесе келлә —

Сен гүнәкәр дәлсиң онуң үчинем.
Ол өз песлигмиздир,
өз гүнәмиздир.
Ол бизиң хемише башарып билҗек,
Эмма кемтер гайдян меселәмиздир.

Сен җуда ир гитдиң.
Догран энеңден
Иргитмек — дүнйәде иң элхенч гусса.
Йөне энең гелип гүнде-гүнаша,
Мазарыңы өпүп, гуҗаклап гайтса —
Бейле багты арзув этмесек-де биз,
Миессер геленде аҗап ыкбалдыр.
Бу — энелер үчин улы бетбагтлык,
Белки, огул үчин бейле хем дәлдир...

Ханха, етип гелйәр ене-де энең.
Гелер ол, ене-де гашыңда чөкер.
Инерниң инер дек мазарың өпер.
Ынха гелди, өпди...
Бу багтам болса,
Багтларың ичинде эйменч багт экен.

ШАХЫР

Дүнйәде көп болдугыча улы шахыр кишилер,
Дүнйәң багты бейгелер, дерт-азары кичелер.
Шейледигин билйәндирлер әхли менден улулар,
Билсин менден кичилер.

Шахырың шахырлыгы нәме билен өлчелер?
Оны мыдам өлчәпдирлер иң улы өлчег билен.
Шахыр чын шахыр боланда, ыкбалы өркли болар
Дүнйәң шу гүни билен, дүнйәң гелҗеги билен.

Дүнйәде көп болдугыча шейле шахыр кишилер,
Дүнйәң өмри узалар, дерт-ызасы кичелер.
Шейледигин билипдирлер әхли бизден улулар,
Билмелидир кичилер.

Билмеселер кичилер өңкүденем кичелер.
Кичелер-кичелер-де, өз-өзүнден гутарар.
Дүнйәң шатлык-хасратыны багрында гөтерйәндир
Улы шахыр энелер,
Улы шахыр аталар.

Шахыр улалдыгыча өз халкыны улалдар,
Халкыны улалдярмы — дүнйәни улалдяндыр.

Өзи-де билйән дәлдир өзүниң шейледигин:
Өз өмрүни гысгалдып,
Ил өмрүн узалдяндыр.

Гарынжаны басмага-да дөзйән дәлдир чын шахыр
Гапдалындан совлуп гечер ол эҗизже җандарың.
Йөне вели ил-гүнүне бәхбит болҗагын билсе.
Чейнәр баша-баш сөвешде гапланларың сердарын.

Шоны башармадымы — онсоң өмүр боюна
Укусындан махрум болар, чейнәр оны ынсабы.
Яшар ол, гөрешер ол улы хасап боюнча,
Онуң йигрендик зады — дүнйәң овнук хасабы.

Гүнделигин язандыр улы хасап боюнча.
Өтенде-де улы дердиң азабындан өтендир.
Онсоң мазар ичинде-де ёкдур оңа ынҗалык.
Или-гүни агласа—олам аглап ятандыр.

Бир гүн шейле шахырың мазарыны гуҗаклап,
Сачларын перишан кылып, аглан вагты аялы,
Меле топрак ашагындан чыканмыш гүңлеч овaз:
„Илим-гүнүм аманмы?“

Сенем шейле мазары багрың билен гуҗаклап,
Гумун гөзүңе сүртүп, гойсаң оңа гулагын,
Тәмизлигиң чын болса, оваз чыкар губурдан:
„Ничикси өз саглыгың?“

Шахырың шахырлыгы озал-ахыратында
Шу ялңыз өлчег билен өлчелипдир, өлчелер.
Өзүмден улыны диңләп, уйдум бу хакыката,
Уйсун менден кичилер!

ДОСТ ХАКЫНДА БАЛЛАДА

Адам
адам адын алалы бәри
Бир юмругы — тойлы,
Бириси — яслы.
...Досты сонкы демде хыркылдап ятыр.
Эдил гапдалында той тутяр досты.

Йөне вели бу дост
Хакыкы достды —
Достуның угрунда юрт сөкүп бир йыл,
Тоюны тесдирди. Мелхем гөзледи..
Эмма шаха-шаха,
шатут дек огул
Гара кесеви дек сүйнүп ятырды,
Пейда беренокды хич хили мелхем.
Достуң доста эден мелхемлеринден
Дирилип билерди,
Белки, өли хем.

Эмма дирә вели шыпа етмеди:
Бу дүнйәде артып бәш саны етим,
Сапагындан тәнен бәш алма ялы
Яш энәң этегне
гачжакды эртир.
Эмма кесел үчин етимми, есир —
Тапавуды ёкды. Болсаң-да хер ким,
Хөкмүрованды ол. Сүлчүсиз-затсыз —
Бир мадда боюнча
Кесйәрди Хөкүм.

...Бу гезек Хөкүме ховлукмады ол.
Пидасын бир йыллап ойнады Кесел.
Дүйн оңа бир булгур авы узатды,
Бү гүнем узатды
Бир оймак хесел.

Диймели, ызына тесипдир Кесел.
Гуванды дост-ярлар. Бегенди ил-гүн.
Энеси гүлледи мисли бир эрик.
Аялы ачылды мисли бир бәгүл.

Той хакда маслахат гозгалды деррев.
Ол дийди! „Нәмүчин шу вагта ченли
Маңа айтмадыңыз? Мен той күйсейән.
Атарың газаны! Гетириң гелни!
Тоюң хызматына ярамаң вели,
Сазын диңлемәге ярар бу гөвүн.
Ай, онсоңам, нәме... достумың тойы...
Белки бир кәсеҗик
Урарсам шо гүн...„

Эртеси даң билен гитди атбашчы.
Гелин гетирилди. Той гызды өйлән.
Танс эдип башлады йигитлер, гызлар...
Гүн болса... Өйүне гирипди эййәм.

Шол гүн билен
Биле яшмалыды ол —
Хошлашмалыды ол бу әлем билен.
Йөне Дост тоюны бозмазлык үчин
Кеселлер ичинде иң Залым билен
Баша-баш сөвеше гиришипди ол.
Ёк, ол эденокды өлүмден хедер.
Диңе бирже затдан хедер эдйәрди:
„Тойы булашдырсам,
Ил-гүнүм нәдер?!
Мен дири болмалы. Диңе дири дәл,
Мен адам болмалы. Адамлык болса —
Диңе Вепа билен Мертлиге баглы.
Адамлык тохумы гутарар ёгса...“

...Бир ховлың ичине сыганок илат.
Дең-яры дүзлүпдир ябың боюна.
Ол болса
　　　　дүшекде ятан еринден
Гуванып достуның улы тоюна,
Гызлаң гүлкүсине, багшың сазына
Йүрегниң иң соңкы сесин гошярды.
Дашарда Саз билен Гүлки ярышса,
Өйде Өмүр билен яс ярышярды.

Хайсының еңҗеги эййәм беллиди.
Эмма довам эдйәр баша-баш сөвеш.
Гөйә Аҗал онуң богазна дәл-де,
Ол онуң богазна мүнене меңзеш —
Гысярды юмругын, барха гысярды.
Йүзүниң, гөзүниң үйтгәпди перси.
Гөйә гурчук үчин пудалан тудуң
Келлеси ялыды юмругың херси.

Ятырды ол мисли телеграф пүрси —
Гөйәки диерсиң, улы бир тупан
Оны йыкыпдыр-да, эмма хенизем
Симлер ишләп ятыр мыхындан сыпман,

Эмма этҗегини эдипди тупан.
Гүйч барха кеселден
Асгын, асгын, асгын...
Онянча-да досты гапыдан гирди.
Гыссанды: „Тоюңы совдуңмы, дәстум?“

— Хава, хава, тойы саг-аман совдук.
Яп-яңҗа угратдым соңкы мыхманы.
— Онда элиң әбер... Той гутлы болсун!...
Мен гитдим...
　　　　　　　Хырк болды.
Согрулды җаны.

ИЛ АДАМСЫ

Онуң сөййән зады дагда гезмекди.
Гөйә даглар үчин ийнипди дүнйә.
Дагларам оң үчин дүнйә ийнипди.
Дырмашар йөрерди гаядан гая.

Наны голтугында. Җөвхери билде.
Түпеңи элинде. Окы хатарда.
Йөне ол кейикден я гушдан дәл-де,
Дагың чүр-башындан окун атарды.

Окун атар велин, гаяң уҗундан
Келле ялы дашлар атылып ашак
Тогарланып гайдар. Кәте өзи хем
Даш билен ярышып гайдар башашак.

Агырсынам дуймаз. Сүйшүп барар-да,
Мумыя гөзләр ол. Тапайса эгер,
Оны гырып алып җөвхери билен,
Халтаҗыгна салып, оба иберер.

Чопанмың, чолукмың, сыяхатчымың,
Дайханмың, авчымың — хер кимем болсаң,
„Оба говшур!“ дийип берер гойберер.
Ёлун довам эдер ене-де онсоң.

Келлесин, аягын, тирсегин сарап,
Ене кемерлере дырмашар гидер.

Кә кишилер оңа „Гең адам“ дийсе,
„Түйс самсык“ диерди кәбир кишилер.

Ол болса самсык дий,
Ха акыллы дий —
Пархына-да дәлди. Не-хә дурярды,
Не-де диңлейәрди. Даглардан дага
Шол гидип барярды, гидип барярды.

Иши жуда көпди. Вагты чәклиди.
Дүнйәң гепи болса диңләрден кәнди.
Ёгса онуң сәгинмегем мүмкинди,
Диңлемегем мүмкинди.

ШАЖА БАТЫРОВЫҢ ЁГАЛАН ГҮНҮНДЕ ЯЗЫЛАН ГОШГЫ

Мен хәзир капыя тапып билҗек дәл,
Йүрек рахат герек капыя үчин.
Мен хәзир богазма долан гайгымы
Йөне ак кагыза гечирип гойҗак.
Бейле вагт капыя нәмә яраяр?
Онсоңам, дурмушда сениң өзүң хем
Диңе бир капыя гөзләп гезмедиң,
Сен дурмушдан улы мазмун гөзледиң.
Капыялар болса улы мазмуның
Гудратындан яңа өзи дөрәрди.

Яңам Сен агачдан трибуна мүнүп,
Халкыңа середип, дүр сачып дурдуң,
Инди Сен агачдан табыда гирип,
Окара гөзлериңи юмуп ятырсың.
Табыдыңам әпет өз гөврәң ялы,
Ол табыда гөврәң зордан ерлешйәр.
Ынха хәзир шол табыдың дашында,
Биримиз буз өрйәс Сениң дашыңа,
Биримиз гүл өрйәс Сениң дашыңа,
Яңы күмүш сечен гара башыңа
Йүзләп адам, мүңләп адам гарап дур.

Җаның сагат вагты шунча ил болуп.
Сениң саглыгыңы горан болсадык,
Онда Сен табыдың ичинде болман,

Табыт Сениң печиң ичинде борды.
Йөне шейдип гораймакчы болсагам,
Сен бизе өзүңи горатдырмаздың.
Ажайып адамлаң ыкбалы шейле.

Олар өз саглыгын горатдырмаяр,
Олар илиң саглыгыны горяяр.
Соңкы деминдекә яныңа барсаң,
Илки билен өз саглыгңы сораяр,
Ажайып адамлаң ыкбалы шейле.

Сенем сайлап алдың шейле ыкбалы.
Сен гөрешдиң. Гөрешмеги өвретдиң.
Сен ишледиң. Ишлемеги өвретдиң.
Сен яшадың. Яшамагы өвретдиң.
Сен диңе нәхили яшамагы дәл.
Нәхили өлмегем өвредип гитдиң.

ГАЙРАТ

Берди Кербабалар,
Ата Говшутлар,
Гара Сейитлилер.
Рехмет Сейитлер...—
Согрулып-согрулып гуҗагымыздан,
Гара ериң гуҗагына гитдилер.

Олар бизе кән зат өвредипдилер.
Оларың хер деми бизе сапакды,
Олар бир-бириңден гочак дәлдилер,
Хер хайсысы өз еринде гочакды.

Улы болдугыча өмүр мөчбери,
Ажал тыгы батар экени кем-кем.
Хер бир тәзе өлүм
кимиң кимдигни
Өлчейән иң халал терези экен.

Өмүр хем өзүче өлчәпди вели,
Өлүм аныклады олаң гымматын.
...Өвлүйә дек мукаддес саклапды олар

Ынсап,
Салам,
Эдеп.
Жедел хорматын.

Мукаддес Саламың хатырасына
Бири-бирисиниң гөзүне бакып,
Мукаддес Ынсабың хатырасына
Кәте бир-бирегиң гөвнүни йыкып,
Мукаддес Жеделиң хатырасына.
Гоч дек сүсүшмеги башарып олар,
Мукаддес Эдебиң хатырасына
Эрте сәхер ене душушыпдылар.

Олар белентдилер. Шол белентликден
Еңип улы дүнйәң овнук гыбатын.
Дүнйәдәки әхли овнукчыллыкдан
Ёкарда гойдулар зехин гымматын.

Кичиң хатырасын, улың хорматын
Сакламагы әр дек башарып олар,
Арасында кәте ялңышсалар-да,
Ялңышмажак болуп ялңышыпдылар.

Оларың бириси
учут гаяды.
Яссанып шол гаяң кемерли бөврүн,
Саялар йөрердик. Йыкылды гая.
Учды учут. Сая күйсейәр гөвүн.
Оларың бириси
әпет бир ширди.
Яссанып ол шириң йүпек дек бөврүн,
Горкы-этиячсыз ука гидердик,
Гитди ол шир. Мертлик күйсейәр гөвүн.

Оларың хер хайсы
улы бүргүтди.
Саялап оларың галкан ганатын,
Бүргүт яшына-ха етипсиң сенем.
Йөне бармы, шахыр,
Бүргүт гайратың?..

ҚЫНЧЫЛЫК ХАҚЫНДА

Улы кынчылыга махсус адамлар
Оңа огланлыкдан болармыш тайяр.
Йөне кынчылыгы сен сайламарсың,
Гөзлериңе бакып,
Ол сени сайлар.

Ол сениң кимдигни гөзүңден танар,
Онсоң сынаг эдер өз дүнйәсинде.
Пырландырар сени гыш дүнйәсинде,
Айландырар сени яз дүнйәсинде.
Томус дүнйәсинде, гүйз дүнйәсинде
Сынар ол. Дөрт паслың ичинден гечир.
Бир ерде
лакырдап дуран гайнаг сув,
Ене бир ерде-де бузлы сув ичир.

Ичегәң чүршәйжек ялыдыр
я-да
Богазың доңайжак ялыдыр велин,
Шол гидип барянсың, хич задам болмаз,
Дерт-алада билен долудыр бейнин.

Илоглусың
Хем-де ёлоглусың сен.
Ёлоглумың — диймек, дердиңем көпдүр.
Өз или мекдепдир илоглы үчин,
Илоглы хем өз илине мекдепдир.

Өвренер, өвредер гидер барарсың,
Хем-ә шәгиртсиң сен.
Хемем халыпа.
Өвретмек бейле бир агыр иш дәлдир,
Өвренмек — шол жуда улы везипе.

Өвретмек ажайып сунгатдыр вели,
Өвреншиң боюнча кесилер нырхын.
Ёлоглусың. Шейдип гидип барянсың,
Илоглусың. Ёкдур иллерден пархың.

Болубилсе бардыр екеже пархың.
Оны хем ил билер. Дуймарсың өзүң.

Иллериңкә гөрә гарыпдыр чатмаң.
Иллериңкә гөрә нәрзадыр гызың.

Гейжекдир маталаң говсуны сайлап,
Чагадыр. Этмез ол тапанна шүкүр.
Балаңдыр, дөзмерсиң. Ишиңи гоюп,
Онсоң эсги хакда эдерсиң пикир.
Ене-де ёлдасың...
Илиңкә гөрә
Алның чытыграк-да болмагы мүмкин.
Йүзүң хем кәмахал салыграк гөрнер,
Эмма гүлен вагтың даг ярар гүлкиң.

Агланда агларсың аглан шекилли,
Гүлеңде гүлерсиң гүлен шекилли.
Хем-ә окумышсың
Хем акыллысың —
Йөне вели дәлсиң
Илден акыллы.

Ил аклын уланып билшиңе гөрә
Гымматың көпелер я-да кемелер.
Шол хасап боюнча мазарында-да
Гүлер я-да аглар догран энелер.
Сен кемаллы болсаң — мазары гиңәр,
Сен бикемал болсаң — ер дардыр энә.
(Ериң үстүндәки бикемал огул
Ериң астында-да азардыр энә...)

Илоглумың —
шейдер гидер барарсың,
Кынчылык ызындан кынчылык дөрәр.
Кынчылыга гөрә артмаз мөчбериң,
Кынчылык артяндыр мөчберңе гөрә.

ХЕМАЯТ

Эҗиз адамлара ховандар болмак
Мениңем борҗумдыр,
Сениңем борҗуң.
Шол борҗуң өңүнде эҗизлемесең,
Тә өмрүң өтинчә сылаглы борсуң.

Онсоң барыпятан илоглы борсуң.
Эҗизи голдасаң — ил сени голдар.
Илиң голдаярмы — салкындыр томсуң,
Кыркчилләң бузунда дарагтың гүлләр.

Хер басан ериңи улус-ил белләр.
Адың ил ичинде болар сораглы.
Бир гожа таншымың айдышы ялы,
О дүнъе, бу дүнъе
борсуң сылаглы.

О дүнъе диймеклик нәме диймеккән?
Бу совал үстүнде ойланып көп йыл,
Ахырсоңы шейле нетиҗә гелдим:
Сенден иле галҗак тербиет, акыл,
Билим, пайхас, эдеп, адамкәрчилик,
Ягшы ат, ягшы сөз — шодур о дүнйә.
Бу дүнйә иненде ынсан диен зат
Шейдип о дүнйәсин максат эдинйә.

...Эҗиз адамлара ховандар болмак
Онуңам, мениңем, сениңем борҗуң.
Эмма диңе эҗизлере гол берип,
Гүйчлини унутсаң,
гүнәкәр борсуң.

Эҗизиң йүрегне ики сөз билен
Басып болян болса йитмежек гара,
Гүйчлиниң йүрегне
еке сөз билен
Салып болар кәте битмежек яра.

Эҗизе делалат,
Гүйчлә хемаят —
Бири-бирисинден зерур гылыкдыр.
Эҗизи голдамак — улы зерурьет,
Гүйчлини голдамак гахрыманлыкдыр.

АДАМ

Гурбанназар ЭЗИЗОВА

Гитдиң. Агладык.
Шу гүнем — үчүң.

Диймек, гиденңе
Болупдыр үч гүн.

Үч гүн, үчже гүн —
Өлүм үчин хич.
Агларыс өйтдүк
Кыркыңа деңич.

Агларыс өйтдүк
Йылыңа ченли...
Агламак жуда
Кын бора ченли.

Ене чай нахар.
Ене-де гүлки.
Онсоң гыбатам
Эдилер белки.

Айдышым ялы —
Эдилди гыбат.
Соң шорта сөзе
Берилди нобат...

Бир сагат озал
Белләпдик үчүн.
Пархлырак болгун,
Гүнәмиз гечгин!

Гечсең-гечмесең,
Болшумыз шейле.
...Гүн болса эййәм.
Болупдыр өйле.

Өз өйлесини
Дуянок хич ким...
Гитдиң. Хошлашдык.
Агладык үч гүн.

Агларыс өйтдүк
Үч гүн дәл, он йыл.
(Шоңа мынасып
Йитирлен огул!)

Агларыс өйтдүк
Узак, узак, узак.
Агламак хакмы?
Агламазлык хак?

Ынсаба баглы
Бу гарры совал.
Хәзир дымылсын,
Җогап хөкман дәл.

* * *

Өлүм йүпи ыргыллап дур үстүнде,
Астында-да җыгылдап дур эшафот.
Эмма сен шонда-да гозганман билйәң.
Дагданмыдын,
Дашданмыдын,
Адамзат?

Саңа хат языпдыр эзиз бир адам.
Үч ойнам ыссы сөз. Башга хич зат ёк.
Эмма сен шонда-да гозганыберйәң.
Гүлденмидиң,
Сүйтденмидиң,
Адамзат?

ДУТАР БИЛЕН АҖАЛ

Мыллы ага багышлаярын.
„Аял багшы" поэмасының
темасына вариация.

Өлүм яссыгында ятырды эне.
Гапың агзында-да отырды Аҗал.
Эне баласына йүзленди ене:
„Гетир дутарыңы,
Чал, көшегим чал!

Гөзлем юмулса-да чалыбер, оглум,
Белки, ол юмулан гөзлерми ачар."
Чалды оглы, чалды, ене-де чалды.
Бир айлап ызына серпикди Аҗал.

Ене эрбетлешди энәниң халы.
Эне ене дийди: „Чал, инерим, чал!“
Чалды оглы, чалды, ене-де чалды.
Ене-де бир айлап серпикди Ажал.

Ене агырлашды энәниң халы.
Эне гайталады: „Чал, батлырак чал!“
Чалды оглы, хасам батлырак чалды.
Бу гезек үч айлап серпикди Ажал.

Ёкмушын диййәрлер гудрат диен зат,
Бу гудраты гөрсе гудратам гачар.
Дүнйәде хеммелер саз чалян болса,
Мегер, башын алып гачарды Ажал.

Ене-де хаяллап башлады эне.
Эне дийди: „Демим болмака тамам,
Кырк йыллап ичимде берч тутуп гиден
Бир сырымы саңа ачайын, балам.

Саза сенден бетер ашыкдым менем.
Чаляна-да ашык, саза-да ашык.
Бир гезек он алты яшлыжа гызкам,
Он алты депәниң үстүнден ашып,
Гитдим гоңшы оба саз динлемәге,
Чалярды дутары бир герчек йигит,
Палчыкдан адамың шеклин ясасаң,
Шоңа-да саз билен жан бержек йигит.

Етенде кукүрәп иң белент пердә,
Нәме боланына өзүмем хайран.
Йигидиң гужагна өзүм окладым.
Шол йигит хем сениң атаңды, балам.

Дүнйәден бимырат өтүпди атаң,
Инди шол мырада сен етгин, балам.
Тә өмрүң өтйәнчә йөрет бу кәри,
Еди-ковмуңа-да өвретгин, балам...“

Гүррүңини зордан тамамлан эне,
Дийди баласына: „Чал, ене бир, чал...“
Чалды оглы, чалды. Йөне бу сапар
Гаты чыны билен гелипди Ажал.

Шонда-да тамасын үзмеди эне.
Ене пышырдады: „Чал, ене бир, чал!..“
Бирден доңуп галды оглуның эли.
Дутар ере гачды... Гачмаса вели,
Шу гезек баш алып гитжекди Ажал.

ЭНЕМИҢ ҮЧИ ГҮНИ ЯЗЫЛАН СЕТИРЛЕР

Сен барада галп сетир чыршамак женаятдыр.
Сен өвретдиң
галп сөзүң, чын сөзүң ысларыны.
Бейик эне дилимде (диймек, Сениң дилиңде)
Пайлапдым ил-гүнүме сөзлериң растларыны.

Сениң дилиңде гепләп, илиң гашына чыкдым.
Шол дил билен язгардым бивечлең көстлерини.
Шол дил билен пышырдап, Баш сөйгими сыздырдым.
Шол дил билен гөтердим мукаддес тостларымы.

Бу гүн мениң йүрегме не тост, не Сөйги герек,
Ичине гирен билер багрымың сеслерини.
Хәзир мениң йүрегме улы бир деря герек
Гиңелтмәге өйүни, ювмага посларыны.

Мүнләп ясы гөрсем-де, бейле ясы гөрмәндим.
Атдың Сен гердениме ясларың ясларыны.
...Бу гүн йүзләп адамы мыхман эдип дузума,
Өз Ажалың билен хем
көпелтдиң достларымы.

11-нжи апрель, 1977-нжи йыл

СИЛ

Сув жошгунында гурбан болан яш энәниң ядыгәрлигине

Гүн яшып барярды. Асманың алны
Шейле бир ачыкды, шейле ажапды.
„Асманың алнындан ериң алнына
Багт ягяр“ дийсең-де, ынанылжакды.

Адамлаң шатлыгы гужак-гужакды.
Яңы сыгыр сагып башлапды оба.
Сыгырлаң гершинден серетсең дага,
Ала-ала, бири-биринден габа
Гапланлаң сүрүси етип гелйәрди.
Эмма гаплаң дәлди ол ала сүри,
Гаплаңа гөрә-де эйменҗирәкди.
Гүвледип асманы, сарсдырып ери,
Сил етип гелйәрди.
Гоюн гечилер
Тутуш сүрси билен дүшүп гирдаба,
Дессе ялы тогаланшып гелйәрди.
Диңе бедев атлар галып чарпая,
Толкуна өзүни беренокдылар.
Хасам Дордепелмиз узадып бойнун,
Сув билен баша-баш сөвеш эдйәрди.
Эмма дең гелйәрми сил билен ойнуң.
Ёкардан гелди-де бир залым толкун,
Дүйрләп алды гитди. Йитди җанавер.
...Хасыл харап болды. Маллар гарк болды.
Байырлаң үстүнде отыр энелер.

Эллерин узадып асмана тарап,
Диййәрлер: „Эй таңрым, бу нәм этдигиң?
Биз саңа нәхили яманлык этдик?
Бу нәтдигиң садагасы гитдигим?“

Депелең үстүниң бош ери ёкды.
„Пис писи гөзләрмиш, сув болса песи“
Дийселер-де, бейги гөзләр экен сил.
Йөне ызлашыкды депелең усти.

Гаршыда, уллакан депәң үстүнде,
Эли яш чагалы, овадан эне,
Гыңажына долап чагаҗыгыны,
Басярды багрына, басярды ене.

Сув энән гөвсүне етип барярды.
Эне болса элин узадып таңра,
Багырярды, ондан көмек сорярды.
Таңры болса өзге тарапа гаря.

Сув узын энәни алкымлап баряр.
Эне болса ене сил гошуп силе,
Сувы өңкүден-де көпелдип баряр
Гөзлеринден акян чешмеси биле,
Чиркин сеси билен багырды эне.
Багырды яш эне ене бир гезек.
Онсоң сеси ятды. Сувуң үстүнде
Энәң эли билен гүллүҗе көйнек
Гөрүнди. Хенизем огулҗыгыны
Асмана гөтерип мисли байдаҗык,
Дурды эне... Онсоң хеммеси йитди.
Не-хә эл гөрүнди,
Не-де чагаҗык.

ЭНӘНИҢ ЯШЫ

Гүнәмизи багышлаяр энелер.
Себәп —
энелериң ак сүйтли дөши
Көп-көп гаралыгың гүнәсин өтйәр.
Шейдибем кемелйәр энелең яшы...

Эне баласына боюрды юмуш.
Ол дийди: „Өзүң эт оң ялы иши!“
Янды эне. Эмма өтди гүнәсин.
Кемелди энәниң ене бир яшы.

„Өе вагтында гел, гич гелме, балам!..“
Оглы болса энә ченеди дашы.
„Вах, нәтсемкәм?“ Эмма гүнәсин өтди,
Кемелди энәниң ене бир яшы.

Йигрими яшыны долдурды огул.
Гапак ялы болды түйлүҗе дөши.
„Инди ата болдуң, адам бол, оглум!“
Гысылды, гысылды энәниң диши.

Эне дишин гысды отузки гезек,
Хер гезек гысанда гачды бир диши
Энәниң хер гачан дишине дерек
Япрак дек саралып,
Гачды бир яшы...

ЯЗМАСЫ АГЫР ДҮШЕН ГОШГЫ

Бүтин оба гарашып дур.
Ёла бакяр хеммелер.
Атасы пышырдаяр:
„Гелер. Гелер. Гелер“.

Гелнежеси пышырдаяр:
„Гелермикә? Ким билер...“
Агасы гөвүнлик берйәр:
„Гелер-ле... хөкман гелер“.

Гөк торањңың саясында
Иүзләп адам дымып дур.
Чекизели ак халтадан
Туршы дамжа дамып дур.

Йыгнанышды бабадашлар,
Ичгинлер хем дашгынлар,
Не сигнал бар, не шовхун —
Дымышып дур машынлар.

Гелди дүрли машынлар —
Гызыл, сары, яшыл, ак.
Гелди гарашылмаянлар.
Гарашылян геленок.

Гөйә пикир хем этмән
Бу гүррүңлер бабатда,
Ак гуш кимин иркилип,
Эне ятыр табытда.

Гөтерлерне гарашып дур
Көпи гөрен агач ат.
Эне ятыр үстүнде
Гиң маңлайлы
Агаҗет.

Шол энәниң оглуна
Гарашып дур хеммелер.
Гелди таныш, нәтаныш —
Гелди шондан өңңелер.

...Ол хенизем геленок.
Мегер, хәзир ёлдадыр.
Иң сөйгүли улагы
Самолёт дәл, „Волгадыр“.

Йөне вели учуряндыр
Самолёта деңечер.
Шондан ыза-ха галмаз,
Оңарса өңе гечер.

Ол хенизем геленок...
Мегер, хәзир ёлдадыр.
Я-да ики эли хем
Уллакан столдадыр.

Түвелеме, улы адам
Болуп гитди инди ол.
Яңы болса хас улурак
Бир стула мүнди ол.

„Сыпаймасын бирден!“ диййип,
Отурандыр япышып.
Оваданжа гелинлер
Чай чекйәндир чапышып.

Үйтгешикдир өңүндәки
Кишмиш, кемпут, шоколад.
Я гөк чайың хумарына
Язяндыр бир доклад.

Ёк, ёк, өзи доклад язмаз,
Язяндырлар башгалар.
Яранжаңлар хер сөзүнде
Эллерин чарпышарлар.

Ол болса өзи язан дек
Гүлүмсирәр, йылгырар.
Язанлар онуң дерегне
Утанжырар, йыгрылар.

...Йигрими йыл мундан озал
Гутарыпды бир ВУЗ-ы.

Оны оңа гутардан хем
Табытдакы эзизи.

Гүйзүне пагта йыгыпды,
Гышда көрек чөплэпди.
„Оглум уллакан окувда!“
Буйсанч билен геплэпди.

Ховдан гурды, газы газды.
Лая батып дызындан.
Йыгнанжасын лүкгелэп
Ибереди ызындан.

Оглы үчин ак мүтгелден
Бир халтажык тикинди.
Үчлүгини, манадыны,
Шайысыны, көпүгни —

Артдыранжа пулжагазын
Атды шонуң ичине.
Шейде-шейде кырк яшында
Ак чозупды сачына.

Оглы окувын гутарды.
Эне дертлэп йыкылды.
Ол шонда сыпап отырды,
Бир гөзелиң чокулны.

Дакярды энэң пулундан
Хер бармагна бир йүзүк,
Гулагына тенечир,
Билегине билезик.

Сөйүшди, гужаклашды,
Пайтагтдан жай тутунды.
...Энесинден утанмады,
Эне ондан утанды.

Эне кэте пайтагта
Гезмэге гелен вагты,
Гелни дийди: „Ёк этсене
Бу порсы гарабагты!“

Оглы дийди: „Якымсыз
Ысың бар-ла, жан эже.
Бу эййямда арасса
Болмалы мыхман, эже!“

Эне дийди: „Вах, жан огул,
Хер ниже порсасак-да,
Улалансың, етишенсиң
Шу порсужа гужакда...“

Соңра болса узак гиже
Ёрганында аглары.
Даңың атарна мэхетдел,
Отла тарап ылгарды...

...Шейде-шейде гүнлер өтди,
Айлар өтди нобатлы.
Эдени шовуна болды.
Дурмуш оны айнатды.

Хер гөзүнде бир оюн,
Хер элде бир десмалы —
Бир йыл бэри саклап отыр
Хас улы бир столы.

Бу гүн болса энеси
Аманадын табшырды...
Гелен телеграммаы
Столунда йыгшырды.

Оны аялындан башга
Гөркезмеди хич киме.
Эр-хелей карара гелди:
„Барсак бор-ла үчүне!“

...Бүтин обаң гөзи ёлда,
Гарашып дур хеммелер.
Атасы пышырдаяр:
„Гелер, гелер, гелер“.

Гелнежеси пышырдаяр:
„Гелермикэ? Ким билер!“

Эне-де мисли гозганяр:
„Гелер балам, гелер, гелер“.

Онянча-да
„Гелйәр!“ дийип,
Ардынды бир яшулы.
Гөрүнди яшыл мейданда
„Волгаларың“ яшылы.

„Гелер дийдим ахбети!“
Бир даянды атасы.
Гара-көйүк йүзүниң
Артып гитди ягтысы.

Онянча-да яшыл „Волга“
Ашак инди япыдан.
Гелҗек адамың дерегне
Шофёр чыкды гапыдан.

„Шу гүн гелип билҗек дәл.
Гыссаглы бир иш чыкды...“
Бирден атаң гөзлериндең
Ики чогдам яш чыкды.

Етмиш яшың ичинде
Агламадык ол гоҗа.
Гөзяшыны сүпүрди-де,
Бир
йылгырды чалаҗа.

Ол йылгырыш өмүрбакы
Чыкмаз мениң ядымдан.
Бейле айылганч йылгыршы
Гөрмәндим мен адамда.

...Гөтердилер энәниң
Ак гуш ялы табыдын.
Яз шемалы ыкҗатды
Үстүндәки мавудын.

Салладылар чукура
Ак сачлы бир дүнйәни.

Ички өйүң гапысына
Элтиленде энәни —

Ики омзуны дирәп
Чукурың эрңегине,
Хич гиреси гелмеди
Өз гирмели өйүне.

Иң соңкуҗа пурсатда-да
Өз оглуна гарашды.
...Язсамам яздым вели,
Агыр дүшди бу гошгы.

АДАМЫҢ ДОГЛУШЫ

Чага дүнйә инди. Бир адам ене
Гошулды озалкы мильонлаң янна.
Өйне гайдып гелди овадан эне.
Чага ат дакдылар.
Меретми, Анна —

Гүррүң адында дәл. Я-да энәниң
Гөрмегинде-де дәл. Бу йөне мысал.
Яш, сагдын энәниң ак сүйдүн эмип,
Хер гүн ики мысгал, белки кән мысгал
Чаганың тенине агрaм гошулды.
Гечди үч-дөрт хепде. Чагырды ЗАГС
Овадан харп билен адыны язып,
Яш атаң элине бердилер кагыз.

„Йөрҗен-йөрҗен болды. Йөрәп башлады·
Ики әтмәкә-де йыкылды ере.
„Етиң, етиң!“ дийип, гыгырса ата,
„Вай, көшегим!“ дийип, топулды эне.

Едисине етди.
Мекдебе гитди,
Он йыл гүлүп гирди ишиклериндең.
Какасы гутласа бәшликлерини,
Эҗеси айланды бәшликлериндең.

Онсоң „Салам!“ дийип барды бир ВУЗ-а,
Олам „Салам!“ дийип, гайтарды җогап.

Бәшлик билен гирди. Бәшлик биленем
Окады. Хич кимсиз башыны чарап,

Не-хә адамлардан көмек сорады,
Не-де ёлдашларна етирди көмек.
Хич кимиң эденне телек диймеди,
Не-де оң эденне дийдилер телек.

Не ёлдашы болды, не-де бир досты,
Не гуванян, не-де гынанян зады.
Бар билен-битени китап, депдери,
Өз бәшлиги
хем-де өзүниң ады.

Бойы атасының боюндан өтди.
Гөрмегей. Серетсең гөзүң доянок.
Шейдип йигримиден әтледи яшы.
Бир гөрсе,
дашында бир адамам ёк.

Бирден эйменч горкды,
Йүреги гысды,
Хопугып өйүнден чыкды сабадан.
Көне ёлдашларын тапды бир ерден, —
Сорашды ахвалын, пайлашды дердин —
Догулды адам.

ЯЛҢЫЗЛЫК

1.

Ялңызлык хакында менем язайын,
Себәп — язян көплүк, язмаян азлык.
Башыңа иш дүшер, җаның хем сагдыр.
Муңа дийилйәндир Кичи ялңызлык.

2.

Отуза етенсиң. Зүрядың ёкдур.
Соң кыркың уҗундан гәдип угрансың.
„Илден ала-бөле нәме бейлекәм?"
Дийип, өз тәлейңе өзүң хайрансың.

„Кака" сөзүн эштмән әллә етерсиң.
Бир гүн тапынарсың огуллык, гызлык,
Өзүңкидир, эмма өзүңкем дәлдир.
Муңа дийилйәндир Орта ялңызлык.

3.

Дулунда аҗайып аялың бардыр,
Өйүңе безегдир, дызыңа — гудрат.
Ылгап хызмат эдйән онуң өзүдир,
Эмма сең адыңа гетирер хормат.

Әллә сер урарсың. Чагасын дөкүп,
Гөзлерин юмар ол. Башлар эҗизлик.
Он мүң достуң бардыр — гөйә екесиң.
Муңа дийилйәндир Улы ялңызлык.

4.

Энең гезип йөркә ериң үстүнде,
Яза барабардыр гышың ховасы.
„Догадан неп тапдым" диййән бар болса,
Мегерем шол дога — энәң догасы.

Бакы дәлдир, бир гүн энең хем гидер.
Нирәңе серетсең — эйменч текизлик.
Бейле ялңызлыгың ады хем ёкдур,
Ол гәдиксиз-затсыз Долы ялңызлык.

5.

Атаңы сыламак — халкы сыламак.
Мәхри көпдүр, шонча газабам көпдүр.
Кәййәп сапак берсин, сөйүп өвретсин —
Атаның мекдеби чирксиз мекдепдир.

Шол мекдеби оңат тамамлап билсең,
Хемише хемрандыр Мертлик, Тәмизлик.
Ёгса сенден хич вагт әр ата болмаз —
Мыдам гершиңдедир Бетбагт ялңызлык.

ҖЕЗА

Белет мен Бәш яшың нәмедигине.
Ким берсе элиңе бир токга набат,

Бир токга шоколад — сең үчин онсоң —
Шондан эзиз адам ер йүзүнде ёк.

Белет мен Он бәшиң нәмедигине.
Агзыңдан сүйт ысы күкйәндир вели,
Йүзүңе урайса бир гызың деми,
Тениңе дегәйсе бир гызың эли,
Он ики сынаңа яйрадып йылы,
Ояндырар гудрат аламатыны.
Йөне гөтерерден яшсың сен, яшсың,
Киши перзендиниң гараматыны.

„Дүнйәде акыл ёк сең аклың ялы!"
Диер-де апалар, магтар, гыжыклар.
Гыжыклап, гыжыклап дәлиредер-де,
Сени Йигримбәшиң үстүне оклар.

Шо махалам сени достуң гужаклар.
„Әбер элиң!" дийип басар багрына.
Шол гужаклан достуң кимдигне гөрә,
Гидерсиң азың я көпүң угруна.

Душманың зелелне, илиң хайрына
Бар болса дүнйәде башарҗак задың,
Башарарсың онсоң. Отуза ченли
Эелик эдерсиң —
Бар болса адың.

Шейдибем Кыркыңа урарсың әдим.
Бу әдим — өмрүңде мукаддес чыгыр.
Егшершиңе гөрә билерлер шонда —
Кебзәңдәки йүкүң
Еңилми, агыр?

Шонда-да гершиңде болмаса ягыр —
Онсоң Эллиңе-де бил багламагын.
Ил-гүнүң мынасып җезаңы берер:
Не өлүмиң диләр,
Не-де саглыгын.

ОГУЛ БОЛАН ГҮНИ ЯЗЫЛАН ГОШГЫ

Шу гүн гапымыздан бир адам гелди —
Не-хә паспорты бар,
Не-де бир ады.
Не-де билйән,
Не-де дүшүнйән задыы.
Йөне вели ол адамын үстүнден
Алкыш, шөхрат чабга ялы ягяды.

Бири оңа узак өмүр дилейәр.
Шөхратдан йүклейәр ене-де бири.
Ол болса олары не-хә диңлейәр.
Не-де җогап берйәр эртирден бәри.

Ай гечер, йыл гечер. Дүрли ховада
Гөрер ол дурмушың ыссысын, совгун.
...Шонда-да шовхуна, шөхрата, ада
Сен
шу гүнкиң ялы бипервай болгун,
Оглум!

ЕКШЕНБЕ СӘХЕРИ

Украин сатириги Мария Вовчогың китабының титулында белленен сетирлер

Бу ничик сәхер?
Бу ничик китап?
Бир окан ерим
Үч сапар окап,

Дүшүнип билмән,
Агдарян ыза,
Нәтдигиң болды,
Мария дайза?

Сениң китабың
Окамда өңлер,
Боларды гайгым
Агдарда-дүндер.

Гайгың дерегин
Тутарды шатлык...
Хәзир-ә, нәме,
Дүнйә абатлык.

Аман-эсенлик
Гоңшы-голамлар.
Гитди — өленлер.
Саглык-галанлар.

Чыкдым балкона.
Бакдым ашага.
...Аглапжык отыр
Етимже чага.

Шожагаз чага
Гойянча сесин,
Не гулак үмсүм,
Не йүрек үмсүм.

Азажык гараш
Мария дайза,
Морожный әберейин
Ожагаз гыза...

Диңсин гызжагаз.
Окарын онсон...
Дүшүнйәнсиң-ле
Сен эне болсаң...

ХОККЕЙ

Гүйч билен гүйч гөреш эдйәр бу ерде.
Гөзеллик бәслешйәр гөзеллик билен.
Гөзеллик гадырын гөдеклик билмез,
Гөзеллик гадырын гөзеллик билер.

Клюшка чакышяр клюшка билен,
Диңе клюшка дәл, чакышяр башлар.
Клюшкаң гүйжүне клюшка белет,
Башлаң гүйжүне-де
Белетдир башлар.

Ойнуң өзем гөзел,
Оюнчыларам.
Гүйчлиниң кимдигин сайлаяр оюн.
Халаллык бар ерде харамлыгам бар,
Икинжи хемише биринжә боюн.

Бу бир оюн... Эмма гызанда оюн,
Дүшүнмек аңсат дәл — оюнмы я чын?
Шайбаның ёлунда дуран болсаңыз,
Я-ха гапың,
я-да тизирәк гачың!

Ёгсам дем салымда болуп билер чын...
Ойна бакянларам мисли чын ялы.
Гыгырып, гыгырып еринден галяр...
Онянча бир шайба чөзйәр совалы.

Онсоң еңен юрдуң сазы чалыняр.
Йөне-мөне саз дәл,
Дөвлетиң Гимни!
Яңкы оюн дийип середен задың
Хасам чына мәңзәп гөрүнйәр инди.

...Эртир болса көчәңизиң угрунда
Гоңшы чагажыклар ойнашып хоккей,
Гожа гоңшыңызың айнасын дөвер...
(Гоңшы ынжык болса кын болжак экен)

Айна дөвүклерин бир жама атып,
Гараголжа чагаң голундан тутуп,
Атасының янна алып гелер-де,
Сөзләр ол бәш сөзден
Ыбарат нутук:
— Дөвүлен айнамыз агшама ченли
Дүзелсин!
Диерсиң: — Дүзелер, лепбей!
...Айна-да дүзелйәр, говга-да ятяр,
Көчәңизде вели ятанок хоккей.

Гүйч билен гүйч гөреш эдйәр бу ерде.
Чагалык бәслешйәр улулык билен.
Шейдип улаландыр гожаң өзи хем.
Агтыкларам шейдип улалып билер.

* * *

Озалдан дүнйәниң ясалшы шейле

А. Пушкин

Озалдан дүнйәниң ясалшы шейле.
Бир адам — уллакан, бир адам — кичи.
Кичи киши өзүн уллакан саяр,
Өзүн кичи саяр уллакан киши.

Хава, шо себәплем уллакан киши
Кичиң гүнәсинем гөтәр бойнуна.
Кичижиклер болса улы кишилең
Ялңышын хасаплар өмүр боюна.

ОГЛУМА НЕСИХАТ

Атам маңа айдыпды,
Менем саңа айдайын.
Мен-ә сапак эдиндим,
Саңа-да сапак болсун:
Лыбасың йүпек болуп,
Намысың нах боландан,
Гой, лыбасың нах болуп,
Намысың йүпек болсун.

МАЗМУНЫ

Ажы гүнлер, сүйжи гүнлер (поэма) . .

ГОШГУЛАР

Уруш, еңиш, зәхмет, сөйги

Өмрүмде бир гезек ялан сөзледим 87
Ат дакылмадык гахрыманлар 88
Еңиш 89
Солдат мен 90
«А» 91
«Аягымы дирәп ериң гершине...» 93
Сосна агажының өңүнде 94
Утанч 94
Йылларың пархы 95
Чөрек 96
Уруш девруниң энеси 97
Окыжының «Алтының бири» хакындакы совалларына жогап 99
Сөйги поэмасы 101
Яшлык драмасы 102

Ата, эне, перзент, өмүр

Өмрүме пент 107
Ханхажыкга 109
Өзүме 111
Өмрүң маңысы 113
«Гум хем өзи үчин хасыл беренок...» . . 113
«Көчәмизден гечип баряр адамлар...» . . 114
Кесел 114
Улы мазарың башужында 115
Шахыр 117
Дост хакында баллада 118
Ил адамсы 121
Шажа Батыровың ёгалан гүнүнде язылан гошгы 122
Гайрат 123
Кынчылык хакында 125
Хемаят 125
Адам 127
«Өлүм йүпи ыргылдап дур үстүнде...» . . 129

Дутар билен Ажал 129
Энемиң үчи гүни язылан сетирлер . . . 131
Сил 131
Энәниң яшы 133
Язмасы агыр дүшен гошгы 134
Адамың доглушы 139
Ялңызлык 140
Җеза 141
Огул болан гүни язылан гошгы 143
Екшенбе сәхери 143
Хоккей 144
«Озалдан дүнйәниң ясалшы шейле...» . . . 146
Оглума несихат 146